

HELENİSTİK DÖNEMDE

MISIR

ERDOĞAN GÜRBÜZ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜMRAN OZAN KARAHAN

UŞAK

UŞAK 2020

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR

ERDOĞAN GÜRBÜZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Mısır, tarihte ileri bir medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mısır'ın coğrafi şartları ve konumu, Mısır medeniyetinin gelişmesi ve şekillenmesinde oldukça önemli olmuştur. Eski Mısır krallığı Aşağı ve Yukarı Mısır nomlarının birbirleriyle mücadeleleri sonucu meydana gelmiştir.

İskender'in M.Ö. 332 yılında Mısır'a gelmesi ile Mısır için Helenistik dönem başlamış, M.Ö. 323'teki ani ölümü ardından fethettiği topraklar ardılları arasında büyük mücadeleler sonucunda paylaşılmıştır. İskender'in yakın arkadaşı ve generali olan Ptolemaios, İskender'in ölümü ardından M.Ö. 305 yılına kadar satrap olarak hüküm sürdüğü Mısır'da krallığını ilan etmiştir. Mısır coğrafyasında yaşayan ve Helenistik krallıklar içinde en uzun ömürlüsü olan Ptolemaioslar'ın izlediği dış politika ve deniz gücüne verdiği önem onların bölgede söz sahibi olmasında etkili olmuştur.

Bu çalışmada Mısır'ın jeopolitik konumu, İskender'in doğu seferi, İskender'in ardılları (diadokhlar) arasındaki mücadelelerin ardından saltanat sırası ile Ptolemaioslar devleti kralları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Nil, İskender, Ptolemaios, Kraliçe, Kleopatra

ABSTRACT**MASTER THESIS****EGYPT IN HELLENİSTİC PERİOD****ERDOĞAN GÜRBÜZ****Social Science Institutes****Department of History**

Egypt has hosted an advanced civilization in history. The geographical conditions and position of Egypt have been very important in the development and formation of Egyptian civilization. The kingdom of ancient Egypt was the result of the struggles of the noms of Upper and Lower Egypt.

When Alexander came to Egypt in B.C. 332, the Hellenistic period began for Egypt, and the lands he conquered after his sudden death in B.C 323 were shared as a result of great struggles between his successors. Ptolemy, a close friend and general of Alexander, proclaimed his kingdom in Egypt where he ruled satraps B.C. 305 until Alexander's death. Ptolemies that have lived in the Egyptian geography and have the longest life in the Hellenistic kingdoms have been influential on foreign policy and sea power.

In this study, the geopolitical position of Egypt, Alexander's eastern expedition, Alexander's successors (diadokhos) will be given information about the kings of the Ptolemaic state after the reigns.

Key Words: Egypt, Rome, Nile, Alexander, Ptolemaios, Quenn, Cleopat

UŞAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı 174006024 No'lu öğrencisi Erdoğan GÜRBÜZ'ün "Helenistik Dönemde Mısır" adlı tezi 06/02/2020 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Ümran Ozan KARAHAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAĞNICI	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Murat ORHUN	

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Mısır bulunduğu konum itibarıyla tarih sahnesinde büyük bir öneme sahiptir ve geçmişte yaşamış en büyük medeniyetlerden birine ev sahipliği yapmıştır. Burada doğan ve gelişen kendine has kültürün diğer coğrafyalarda hâkim olan diğer kültürlerle pek etkileşime girmemesinin ve homojen bir kültüre sahip olmasının sebebi coğrafi koşullar itibarıyla geçilmesi zor çöllerle çevrili olmasıdır.

İskender'in geliş tarihi olan M.Ö. 332 yılı Mısır için 300 yıllık bir Helenistik dönemin başlangıcı olacaktır. İskender'in generali olan Ptolemaios'un burada kurduğu Ptolemaioslar Devleti Helenistik devletler içinde en uzun ömürlüsü olmuştur. Devletin hâkimiyet alanının geniş ve uzun ömürlü olmasındaki ana etmen o dönemlerdeki deniz gücünün önemi ve devletin başındaki kişilerin izlediği politikalarıdır.

Tezimin danışmanlığını üstlenen, tüm çalışmalarım boyunca desteğini benden esirgemeyen, yayınlara ulaşmamda büyük yardımları olan ve değerli fikirleriyle beni yönlendiren saygı değer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ümran Ozan KARAHAN'a özverisi ve emeklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi hazırlarken karşılaştığım güçlüklerde benden yardımlarını esirgemeyen, yayınlara ulaşmamda büyük yardımları dokunan saygı değer hocam Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Kağnıcı'ya minnetim sonsuzdur.

İngiliz Arkeoloji Enstitü Kütüphanesinde geçirdiğim zaman boyunca her türlü konuda yardımcı olan enstitü görevlilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalıştığım süre zarfı boyunca her zaman motivasyonumu yüksek tutmamı sağlayan, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli arkadaşım Habibe Ceren DAĞDEVİREN'e teşekkürlerimi sunarım. Maddi, manevi desteğini ve sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli annem Nazlı GÜRBÜZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Erdoğan GÜRBÜZ

UŞAK 2019

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Erdoğan Gürbüz
Doğum Yeri : Elbistan/KAHRAMANMARAŞ
Doğum Tarihi : 27.08.1992
Orta Öğretim : Elbistan İMKB Gazi Mustafa Kemal Lisesi
Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi
İletişim : erdogangurbuz46@gmail.com
Yabancı Diller : İngilizce

2016-2017 yılında Uşak Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldum. 2017-2018 yılında Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimime başladım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY FORMU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖN SÖZ	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. MISIR COĞRAFYASI	1
1.1. Coğrafi Konum	1
1.2. İklim.....	2
1.3. Nil Nehri	2
I. BÖLÜM.....	4
1. TARİH ÖNCESİ DÖNEMLER.....	4
1.1. Paleolitik ve Mezolitik Dönem	4
1.2. Neolitik Dönem.....	5
1.3. Kalkolitik Dönem.....	7
1.3.1. Güney (Yukarı) Mısır’da Kalkolitik Dönem.....	7
1.3.2 Kuzey (Aşağı) Mısır’da Kalkolitik Dönem.....	7
2. MISIR’DA TARİHİ DÖNEMLER.....	8
2.1. TUNÇ DÖNEMİ.....	8
2.1.1. Erken Tunç Dönemi	8
2.1.2. Orta Tunç Dönemi	10
2.1.3. Geç Tunç Dönemi	12
2.1.4. M.Ö. I. Binyıl.....	14
II. BÖLÜM	16
1. HELENİSTİK DÖNEM.....	16
1.1. Büyük İskender	16
1.2. Korint Birliği.....	16
1.3. İskender’in Yükselişi ve Asya’ya Geçışı	17
1.4. İssos Savaşı	19
1.5. Mısır’ın İşgali.....	20

1.6. Gaugamela Savaşı.....	21
1.7. Hindistan Seferi	22
2. İSKENDER'İN ÖLÜMÜNDEN SONRASI VE DİADOKHLAR DÖNEMİ.....	23
2.1. Triparadisos Konseyi	25
2.2. İpsos Savaşı.....	26
2.3. Kurupedion Savaşı.....	28
III. BÖLÜM.....	29
1. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR	29
1.1. I. Ptolemaios (Soter: Kurtarıcı) (MÖ. 305-383/2)	29
1.2. II. Ptolemaios (Philadelphos: Kardeşsever) (MÖ. 282-246).....	32
1.3. III. Ptolemaios (I. Euergetes: Hayırsever) (MÖ. 246-222)	34
1.4. IV. Ptolemaios (Philopator: Babasever) (MÖ. 221-204)	36
1.5. V. Ptolemaios (Epiphanes: Ünlü) (MÖ. 204-180)	37
1.6. VI. Ptolemaios (Philometor: Annesever) (MÖ. 180-168).....	39
1.7. VII. Ptolemaios (Neos Philopator: Yeni Babasever)	40
1.8. VIII. Ptolemaios (II. Euergetes, Physcon: Hayırsever, Göbekli) (MÖ. 145-116)...	40
1.9. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı)'un İlk Saltanat Dönemi (MÖ.116-107).....	41
1.10. X. Ptolemaios (I. Alexander) (MÖ. 107-88)	42
1.11. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı)'un İkinci Saltanat Dönemi (MÖ.88-80).....	43
1.12. XI. Ptolemaios (II. Alexander) (MÖ. 80-80)	44
1.13. XII. Ptolemaios (Neos Dionysos, Philopator Philadelphos, Auletes : Yeni Dionysos, Babasever Kardeşsever, Flütçü) (MÖ. 80-51)	44
1.14. VII. Kleopatra (Philopator: Babasever) (MÖ. 51-30).....	45
2. PTOLEMAİOS DÖNEMİ GENEL ÖZELLİKLERİ VE KÜLTÜREL GELİŞMELER	50
SONUÇ.....	54
KAYNAKLAR	57
EKLER.....	63

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ed.	: Editör
Çev:	: Çeviren
km	: Kilometre
km²	: Kilotrekare
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
v.b.	: ve benzerleri
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. MISIR COĞRAFYASI

1.1. Coğrafi Konum

Mısır, 24-32° kuzey enlemlerinde Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alır¹ ve batısı, doğusu, güneybatısı çöllerle kaplıdır. Ancak antik dönem Mısır'ın sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Antik dönem Mısır'ına Nil Vadisi, Nil Deltası, Fayum çevresindeki bazı kesimler ve maden arazileri de ekleniyordu. Bunlara bakılarak Mısır'ın ana alanının çölün içinde yer almakta olduğu görülür ve Eski Mısır, Aşağı Mısır (Kuzey Mısır)-Nil Deltası, Yukarı Mısır (Güney Mısır)-Nil Vadisi olarak iki bölümden oluşan yaklaşık 30.000 km²'lik bir alandan ibaret olan Nil Nehri vahasından oluşuyordu. Eski Mısır kurulduğu yerden dolayıdır ki döneminin diğer büyük antik devletlerinden soyutlanmış haldedir. Belki de bu durum onun uzun ömürlü ve dengeli bir devlet olarak varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur². Mısır geniş bir alana sahip olmasına rağmen toprağının hepsi tarıma elverişli değildir³.

Mısır geçmişte ileri bir medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mısır'ın böyle ileri bir medeniyete sahip oluşunu bir nehre kıyısı olduğuna bağlanamaz. Afrika kıtasında birçok nehir bulunduğu ve Nil Vadisi haricinde hiçbir bölgenin antik çağlardan beri adından bu denli söz ettirmediği göz önüne alınırsa başka sebeplere de ulaşılması gerekir. Mısır'ın konumu neticesiyle uygun oluşu ve Nil Nehrinin taşıyıp geri çekilmeleri sonucu zirai hayatın tetiklenmesi Mısır'ın bin yıllar boyunca neden bu denli öneme sahip olduğunu açıklamaktadır⁴.

Mısır dış dünyadan soyutlanmış haldedir ve vadi çöllerle çevrilidir. Güney kısmı çağlayanlarla çevrelenmiştir. Bu çağlayanlar ırmağın yukarı kesimlerine yolculuğu güçleştirmektedir. Çağlayanların ötesindeki Nübye'de iklim koşulları çetin olduğundan dolayı bölgedeki tarım Mısır'daki yüksek verimliliğe ulaşmamıştır. Mısır'daki yönetimi tek çatı altında tutmayı başaran krallar Nübye'yi denetimi altında tutmuş ve buradaki hammaddeleri sömürmüşlerdir.⁵ Mısır'da iskân,

¹ F. C. H. Wendel, *History Of Egypt*, D. Appleton and Company, New York 1890, s. 7.

² Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Basımevi, Ankara 2011, s. 117.

³ F. C. H. Wendel, *a.g.e.*, s. 7.

⁴ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 1-2.

⁵ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev: Suat Kemal Angı, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2003, s. 26

Mezopotamya'nın aksine yerleşim yerlerinin coğrafi koşullar ve özel tarımsal fonksiyonları sebebiyle sık değildir. Mısır'ın uzun süreli ve homojen bir kültürünün oluşumu ve gelişiminde, ülkenin dış dünya ile soyutlanmış olmasının önemli bir rol üstlendiği söylenebilir⁶.

1.2. İklim

Mısır'da Neolitik dönemin başlangıcına kadar Ekvator Afrika'sına benzer nemli, bol yağmurlu ve sıcak bir iklim hâkimdir ve Mısır bugün olduğu gibi kuru çöl iklimine ulaşması Eski Krallık dönemlerine denk gelmektedir⁷.

Mısır sıcak ve kuru bir iklimin hâkim olduğu bir yere kurulmuştur. Yaz sıcaklıkları 40° ye kadar yükselir ve nadiren kış sıcaklıkları 0° altına kadar düşer. Kahire ve civarında ortalama sıcaklık Ocak ayında 14°'den Temmuz ayına 29°'a yükselir. İskenderiye ve civarında ortalama sıcaklık artışı Ocakta 14° Ağustosta ise 26°'dir. Yukarı Mısır ve çöllere yıl boyunca daha sıcak gündüzler ve daha soğuk geceler hâkimdir. Kuzey rüzgârı bu bölgede soğutucu bir etki yaratır. Fakat ilkbaharda Nil Vadisi ve Deltası boyunca kum, toz ve sıcak hava getiren "hamsin" rüzgârları eser. Hamsin rüzgârları bölgede yaşayan halkı ve yaşayan hayvanları zor durumda bırakır⁸.

Mısır'ın iki tarafında da çöllerin olmasından dolayıdır ki Mısır kuru ve temiz bir havaya sahiptir. Geceleri serin, sabah saatlerinde ise hissedilir düzeyde soğuk bir hava olabilir. Mısır'daki havanın kuru olmasından dolayı papirüs ruloları, mumyalar duvar resimleri ve diğer bozulabilen şeyler bozulmadan günümüze kadar gelmeyi başarmıştır⁹.

1.3. Nil Nehri

19. ve 20. Yüzyılla birlikte birçok baraj inşa edilmiş ve ulaşım imkânları gelişmiştir. Bu barajların inşasından önce Nil, bölge halkı için büyük önem teşkil etmekteydi. Nil'i oluşturan sistemin karmaşık olması, Nil hakkında uzun süre ayrıntılı bilgi sahibi olunamamasına sebep olarak gösterilebilir. Bilinmesi gereken

⁶ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 107.

⁷ Erik Hornung, *Mısır Tarihi*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s.9.

⁸ Arthur Goldschmidt JR., *A Brief History Of Egypt*, Infobase Publishing, New York 2008, s. 7-8.

⁹ Egon Friedell, *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, Çev:Ersel Kayaoğlu, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2006, s.112.

şey ekvator göllerinin kaynak oluşu ve yıl boyunca ekvatorial yağışlardan oluşan bir yağış düzenine sahip oluşudur¹⁰.

Nil Doğu Afrika'dan Akdeniz'e dökülen 6500 kilometre uzunluğa sahip dünyanın en büyük nehirlerinden biridir¹¹. Nil Nehri Sudan'dan Mısır'a girer fakat onu besleyen kollar Etiyopya dağlıkları, Tanzanya, Uganda, Burundi ve Ruanda'dan gelir¹². Büyük göllerin katkılarıyla gelen su Sudan havzalarında emilir. Bu su tropikal yağmurlar ve Habeşistan'ın yüksek platolarına yağın muson yağmurları ile desteklenmemiş olsa idi Mısır'a çok az bir miktarı ulaşır ve bu da Mısır için yetersiz olurdu¹³. Nil uzun zamanlar boyunca insan ulaşımını ve mal taşımayı kolaylaştırmıştır ayrıca Nil Nehri'nin tatlı su hacmi Amazon ve Mississippi Nehirlerinkinden daha azdır.¹⁴

Nil Vadisi'ndeki yağış hacmi fazla olmamakla birlikte deltadaki yağış yılda 100 ila 200 milimetreden fazla değildir. Nil Nehri'nin olmadığını varsayılsa ve Akdeniz kıyılarını da hariç tutulursa Mısır'da tarımsal faaliyet yapılabilmesi söz konusu bile olamazdı. Nil diğer büyük tarım için kullanılan nehirlerle göre daha düzenli ve tahmin edilebilir bir akıntıya sahiptir. Antik zamanlarda delta ve vadiyi kaplayan temmuz ve ocak arası yıllık taşkınlar orayı tarıma elverişli hale getiriyordu¹⁵. Nil'de her yıl olan taşkınlar sadece Delta'yı etkilemekle kalmaz bazı bölgelerde Libya ve Arabistan topraklarına ulaşırdı¹⁶.

¹⁰ Jean Vercouter, *Eski Mısır*, Çev: Emine Çaykara, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 16-18.

¹¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınevi, Bursa 2015, s.70.

¹² Arthur Goldschmidt JR., *a.g.e.*, 2008, s. 1.

¹³ Jean Vercouter, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁴ Arthur Goldschmidt JR., *a.g.e.*, 2008, s. 1.

¹⁵ John Baines-Jaromir Malek, *Cultural Atlas of Ancient Egypt*, Checkmark Books, New York, 1980, s. 14.

¹⁶ Herodotos, XIX.

I. BÖLÜM

1. TARİH ÖNCESİ DÖNEMLER

Eski Mısır'ın toplumsal ve siyasi tarihi hakkında birçok şey bilinmesiyle birlikte Eski Mısır'dan günümüze kapsamlı araştırmalar yapılabilecek kadar tarihsel metin ulaşmamıştır. Bundan dolayı Mısır hakkındaki bilgilere her firavun için ayrı ayrı tutulan kişisel saltanat yıllıklarından, Mısır dışında bulunan antik kaynaklardan ve arkeolojik kalıntılardan yola çıkarak ulaşılmaktadır¹⁷.

Mısırlılar zamanı mevsim, ay ve günlere ayırmak amacıyla güneş yılını kullanmışlar ve dini bayramlar için ise ay takvimini kullanmışlardır. Güneş yılında her biri 30 günden olmak üzere 12 ay bulunmaktadır. Bunun yanı sıra epagomenal¹⁸ gün denilen 5 gün daha olmak üzere 365 gün bulunmaktadır¹⁹.

Mısır'ın tarih öncesi dönemler Nil civarı insanların yaşamaları ile başlar ve tahmini olarak MÖ. 4. binyıla kadar sürer. Avrupa'da olduğu gibi Mısır'da da Paleolitik, Mezolitik dönemlere ait kültür izleri vardır²⁰.

Tarihi dönemler başlamadan çok önce Mısır'daki insanın varlığı civar çöllerde ve çok sayıda mezarda bulunan hem erken hem daha geç Paleolitik Döneme ait aletlerle kanıtlanmıştır. Çöl yüzeyinde bulunan kalıntılar Paleolitik Döneme ait kalıntılardandır. Bu çıkarılan kalıntılar dışında Paleolitik dönem ile ilgili başka kalıntı yoktur. Ancak mezar kalıntılarına baktığımızda Mısır'ın Neolitik Dönemi hakkında bilgilere ulaşmaktayız. Bu tür bulgular o dönemlerin kültür ve insan yaşayışı hakkında söz sahibi olunmasını sağlamaktadır²¹.

1.1. Paleolitik ve Mezolitik Dönem

Paleolitik dönemde buradaki yaşam koşulları günümüzden oldukça farklıydı. Nil Vadisi ve Delta neredeyse hiç yaşanmayacak bir haldeydi ve Nil Nehrinin yıllık su taşkınlarından dolayı Nil Vadisi'nin tümü yılın üç ayı su ile kaplı olurdu. Sular

¹⁷ Douglas J. Brewer, Emily Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, Çev: Nihal Uzan, İletişim Yayınları, Ankara 2007, s.33.

¹⁸ Yunanca "epagomenos" sözcüğünden gelmiştir. Eski güneş yılındaki ayın bölümünde olmayan eklenmiş günlerdir. Mısırlılar tanrılara bu günlerde ibadet ederlerdi. (epi= üzerinde, agein=getirmek) bkz. Murry Hope, *Dinlerde, Bilimlerde ve Metafizikte Zaman Enerjisi*, Çev: Mehmet İsmail, Ruh ve Maden Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri, İstanbul 1997, s.277.

¹⁹ Jean Vercoutter, *a.g.e.*, s.37-38,

²⁰ Afet İnan, *a.g.e.*, s.33.

²¹ Philip Van Ness Myers, *Ancient History*, Athenaeum Press, New York 1916, s.25.

çekildiğinde ise bölge vahşi hayvanların yaşayabileceği kalın bir bitki örtüsü ile kaplanırdı²².

Bölgeye günümüz ekvatorial iklimine yakın nemli bir iklim hâkimdir ve Nil, vadinin yarısını bile kaplamamaktadır. Ama Paleolitik dönemde tüm vadiyi kaplıyor ve çevresinde bir yaşam alanı oluşturuyordu. Paleolitik dönemde sonlara gelindiğinde iklim aşamalı olarak değişime uğramıştır. Modern döneme yakın haline ise Neolitik dönemde ulaşmıştır²³.

MÖ. 10.000 ile 5.000 arası zamanı kapsayan Mezolitik dönemde günlük kullanımlar için bazı ürünler geliştirilmiştir. Kuzey tarafta yemek pişirmek için deve kuşu yumurtası kabuğu kullanırken Güneyde yani Sudan ve civarında çanak-çömlek yapımı gelişmiştir. İnsanlar izole edilmiş şekildedir ve artık birçok farklı grubun kendi lehçesini kullanıldığı düşünülmektedir²⁴.

1.2. Neolitik Dönem

Neolitik dönem boyunca buradaki topluluklar birlikte yaşamaya, toprağı ekmeğe, tahıl yetiştirmeye ve hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde yerleşik hayata geçişin, gitgide avcılık ve toplayıcılığın yerini aldığı görülmektedir.²⁵ Neolitik dönemle birlikte vadinin görünümü tamamen farklı bir hal aldı ve iklim bakımından günümüze yakın hale gelmiştir. Nil'in küçülmesiyle bölge halkları Nil'in verimli hale getirdiği topraklara yönelmişlerdir ve Mısır eskiden olduğundan daha kalabalık bir hal almıştır. Burada yaşayan insanları Hanedanlar dönemi Mısır'ın ataları olduğunu varsayılmaktadır. Irk olarak ise tek bir ırka mensup değillerdir. Akdeniz ve civarında yaşayan bir ırk ve Paleolitik dönemden kalma siyahi bir ırkın karışımı olarak düşünülmektedir. Mısır halkının bir zamanlar yaşadığı topraklar zamanla nehrin yükselmesinden dolayı taşındığı için Neolitik dönemle ilgili kazılar yapıp ayrıntılı bilgi edinmek olanaksızdır. Neolitik dönemin bazı yerleşim yerleri yüksek tepelikler üzerine kurulduğundan Nil'in yıllık artışlarından

²² Rosalie David, *Handbook To Life In Ancient Egypt*, Facts On File, Inc., New York 2003, s.112.

²³ Jean Vercoutter, *a.g.e.*, s. 41-42.

²⁴ Bob Brier, *The History of Ancient Egypt*, The Great Course, Virginia 1999, s.7.

²⁵ Rosalie David, *a.g.e.*, s.112.

etkilenmemiştir. Bu durumdan dolayı bazı bölgelerde Eski Mısır'ın Neolitik dönemi hakkında kazılar aracılığı ile bilgi sahibi olunmasına olanak sağlamaktadır²⁶.

Bu dönemde Kuzeyde çanak-çömlek üretimi başlamıştır. Tarım gelişmiş, tahıllar pişirilmiş, bira mayalanmıştır. Yerleşim yerleri Nil boyunca ilerlemiş ve hem Kuzey (Aşağı Mısır) hem de Güney (Yukarı Mısır) da krallığın ilk izleri ortaya çıktığından bunu Mısır medeniyetinin başlangıcı sayılmaktadır. Nüfus yaklaşık 2.000 olmuştur. Bununla birlikte sanatsal aktivitelerde yapılmıştır.²⁷.

Hayvan sürülerine ait toplu kemik ve pislik kalıntıları o dönemde hayvancılığın geliştiğini ortaya koymuştur. Bu dönemde küçük krallıklar önce birbirleri ile savaşmış daha sonra birleşerek konfederasyonlar oluşturmuştur. Mısır'da ilk gruplaşma köylüler tarafından tarım toprakları çevresinde oluşturulmuştur. Bu Mısır'daki toplulukların temel yapı taşı sayılmaktadır. Kazılar aracılığıyla ulaşılan bu bilgileri tarihlendirmede C14²⁸ (Karbon 14 ya da Radyokarbon) yöntemi kullanılmaktadır. İlk Mısırlıların kullandıkları araçlar, taş ve çakmak taşından oluşmaktaydı. Bölgenin ilk sakinleri gruplar şeklinde kulübelerde yaşıyorlardı. Bunlar koyun, sığır yetiştiriyorlardı ve köpeği evcilleştirerek hayvanların bekçiliğinde kullanıyorlardı. Köpeklerin dönemde önemli bir yaşam kaynağı olan avcılığa da büyük yardımı olmuştur. Neolitik dönem insanları ürettikleri tahılları kilden yaptıkları depolarda muhafaza etmişlerdir. Dönem insanların bu tahılları una dönüştürebildiği kazılardan yola çıkılarak döneme ait bulunan değirmen taşlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu insanlar kumaş dokumayı biliyorlardı ve zıpkın, bilezik ve iğne yapımı için kemiği işlemekteydiler. Ölü gömme adetleri ise dizler çeneye kadar getirilerek ve yan yatırılıp köye yakın olan oval bir şekle sahip çukura gömülürdü. Neolitik dönemde yaşanan ilerlemeler daha sonra oluşacak olan ve uzun yıllar sürecek Mısır medeniyetinin temel yapıtaşlarını oluşturmasında önemli bir yere

²⁶ Jean Vercouter, *a.g.e.*, s. 42-43.

²⁷ Bob Brier, *a.g.e.*, s. 7-8.

²⁸ Karbon14 ya da diğer adıyla Radyokarbon yöntemi olarak bilinen bu yöntem W.F. Libby, E.C. Anderson ve J.R. Arnold tarafından 1949 yılında bulundu. Bu yöntem bir yaş belirleme yöntemidir. Bu tarihlendirme yöntemi biyolojik bir kökenin hemen hemen 50.000 yıllık arkeolojik bozunmanın tarihini belirleme tekniğidir. 1960 yılında W.F. Libby Karbon14 tarihlendirme tekniğinden dolayı Nobel ödülünü almaya layık görülmüştür. Bkz. M. Saifullah, Ghali Adi, 'Abdullah David, "Radyokarbon (Carbon-14) Tarihlendirme Yöntemi Ve Kur'an Yazmaları", Çev: Mehmet Dağ, **Bilimname**, Sayı: XIII (2007/2), s.175.

sahiptir²⁹. Merkezi bir monarşi sistemine geçişin ilk adımları bu dönemde atılmıştır³⁰.

1.3. Kalkolitik Dönem

Bu dönemin diğer dönemlerden ayıran aletlerin yanı sıra madenlerinde kullanılmasıdır ve Delta-Lübnan arası Nil vadisinde yapılan kazılarda ve bulunan mezarlarda bu döneme ait önemli tarihi eserler, Neolitik dönemden tarihi dönemlere kadar uzun bir zamanda yaşanan değişiklikleri ortaya çıkaran önemli bulgulara ulaşılmıştır. Neolitik dönemde de bulunan altın ve bakır madenin işlenerek kullanılması ancak Kalkolitik dönemde mümkün olmuştur. Madenlerin işlenip, aletler yapıp kullanılmasıyla birlikte insanların da bunla paralel olarak yaşam tarzları değişikliğe uğramıştır³¹.

1.3.1. Güney (Yukarı) Mısır'da Kalkolitik Dönem

Güney Nil vadisindeki halk bu dönemde yerleşik hayata neredeyse tamamen geçiş yapmıştır. Negada, Ombos, Koptos, Abidos, Hiyerokompolis gibi belli başlı yerleşim yerleri mevcuttur. Bu yerleşim yerlerinden olan Negada, Kuzey (Yukarı) Mısır yollarında bulunur ve Güney Mısır'ın merkezi olarak kabul edilir. Bu bölgenin kültürüne de I. Negada Kültürü adı verilmiştir. Neolitik dönemde olduğu gibi bu dönemde de ölümler cenin şeklinde gömülmektedir. Bakır iğnelerle tutturulmuş keçi derisi veya hasıra sarılan ölümlerin başları Güneye, yüzleri ise Batıya dönüktür. Mezara ölümlerle birlikte çanak-çömlek, süs eşyası, silah ve hediyelik eşya gibi şeyler gömülmüştür³².

1.3.2 Kuzey (Aşağı) Mısır'da Kalkolitik Dönem

Kuzey Mısır'ın bu dönemdeki merkezi Heluan ve Kahire arasından olan Meadi'dir. Bu devre ait arkeolojik buluntularının en önemlilerinin elde edildiği yer ise Gerze ve Abusir el-Melektir. Bu bölgedeki mezarlar ve mimari yapılardan kalıntılar Güneydekinden farklı bir boyuttadır. Güneyde Basit mezar çukurları bulunurken Kuzeyde etrafı örülü kareyi andıran bir şekle sahip mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlara hediyeler bırakılması için ayrı bölmeler eklenmiştir.

²⁹ Jean Vercountter, *a.g.e.*, s. 43-44.

³⁰ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 74.

³¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 41

³² Afet İnan, *a.g.e.*, s.42

Ölümler yine Güneyde olduğu gibi cenin şeklinde durur ve başları yine aynı yönlere dönük olup kefene veya hasıra sarılı haldedir. Kalkolitik dönemde iklim değişikliği sonucu av hayvanlarının sayısındaki azalmadan dolayı Kuzey ve Güney Mısır tarımda iyice ilerlemiştir. Nil'in taşmalarını hesaplamaları, ilk köylere yerleşen halkın tarımı elverişli hale getirme isteğinden ortaya çıkmıştır³³.

MÖ. 4. yılların sonuna gelindiğinde bu dönemdeki eyalet başkanları arasında bir hâkimiyet mücadelesi başladı. Bu mücadele neticesinde tanrı Horus'a tapan sülaleden olan Menes Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirmiştir (yaklaşık MÖ. 3200'ler)³⁴.

2. MISIR'DA TARİHİ DÖNEMLER

2.1. TUNÇ DÖNEMİ

2.1.1. Erken Tunç Dönemi

MÖ. 3200'lerde Mısırlılar hiyeroglif olarak adlandırılan kendi yazı sistemlerini bulmuşlardır. MÖ. 3200 tarihi ise hanedanlar öncesi döneme denk gelmektedir. Eski Mısırlıların bulduğu bu yazı sistemi MS. 394 tarihine kadar kullanılmıştır³⁵. Yazının ortaya çıkması, Memfis'te bir başkentin kurulması ve ilk hanedanlar olarak bilinen dönemin başlangıcına işaret etmektedir. MÖ. 3200'ler ile 2600'ler arası bu süre boyunca bir krallık modeli gelişmiştir ve MÖ. 2500'lü yıllara gelindiğinde kralın doğrudan doğruya güneş tanrısı olan Ra'nın varisi olduğu kabullenilmiştir. Yeni bir kral tahta çıktığı zaman kralın tahta çıkışının şerefine, aynı zamanda güneşin doğuşu anlamına da gelen *kha* isminde bir tören düzenlenirdi. Kralın hükümdarlık süresinin otuzuncu yılının hemen ardından kral, önce Yukarı Mısır'ın beyaz tacını, ardından Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını giyerek eyaletlerin kendilerine bağlılığının bildirgesi olan bir tören tertiplenirdi. Bu törenlerde her eyalet kralı onurlandırmak için kendi bölgesinin tanrılarını da beraberinde getirirdi ve bu törenin sonunda eyalet yöneticilerinin krala bağlılığı bildirilirdi.³⁶

Para henüz bulunmadığı için Mısır'da bölgeler arası temaslar arttı ve takas sistemi gelişmişti. Erken Tunç döneminin birinci safhasında bu temaslar

³³ Afet İnan, *a.g.e.*, s.44-52.

³⁴ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.76.

³⁵ Ali Narçın, *A'dan Z'ye Mısır*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007, s.136.

³⁶ Charles Freeman, *a.g.e.*, s. 30.

doğrultusunda ülkeye yabancı mallar geldi ve yüksek ihtimalle Mısır da takas karşılığında ihracatlar yaptı. Bu ilişkiler Tunç dönemi boyunca devam etti³⁷.

Erken Tunç Döneminin ikinci safhası Djer'in saltanatından başlayarak Erken Krallık yani 1. ve 2. hanedan ile eşleştirilir. Bu dönem Mısır ve Levant³⁸ ilişkilerinde önemli değişikliklere tanıklık eder. Bununla birlikte önceki dönemlerde olduğu gibi kaliteli malların satın alınması üst düzey Mısır yetkililerinin statü ve otoritesini arttırmaya devam etmiştir³⁹. 1. Hanedan Dönemi 253 yıl sürmüştür⁴⁰. Bu dönemde yazının kullanımı artmıştır. 1. ve 2. hanedan arası dönemde yıl içinde olan önemli bir olay o yılın başlangıcı kabul edilirdi⁴¹.

Eski Krallık dönemi Heiopolisli veya Memfisli krallar ile devam etmiştir. Bu kralların hüküm sürdüğü zaman barış ve huzur içinde geçmiştir. Krallar kudretli insanlardır ve onların hâkimiyetleri üzerine bir tartışma söz konusu bile olamamıştır. Krallarının amacı dışarda bir savaş aramak değil eldeki gücü korumak ve değerlendirmek olmuştur⁴². Eski Krallığın sonlarına doğru Aşağı Nübye'de küçük krallıklar doğmaya başlamıştır. Bu küçük krallıklar birleşme eğiliminde bulunmuşlardır. Ancak Mısır devleti onlar birleşmesine müsaade etmeyerek onları cezalandırıp otoriteyi tekrar sağlamıştır⁴³.

Büyük toprak sahipleri kendilerini krallardan bağımsız kıldılar. Her biri kendi başına bir kral olma amacı gütmüştür. Bu girişimlerin sonucunda yalnızca siyasi bir kaos çıkmayıp aynı zamanda da ekonomik bir kaos da ortaya çıktı⁴⁴. Eski krallığın merkeze bağlı valilerin yetkilerini arttırılmasını istemesi ve merkezi yönetiminde zayıflaması nedeniyle MÖ. 2100'lü yıllarda gitgide yıkılmıştır. Bu da Mısır'da I. Ara

³⁷ Karin N. Sowada, *Egypt in the Eastern Mediterranean during the Old Kingdom*, Academic Press, Frigbourg 2009, s.25.

³⁸ Latince'de "meydana çıkma veya yükselme" anlamına sahip kelime olan levare den türeyen ve güneşin doğduğu tarafı işaret eden bir anlama sahiptir. Levant olarak adlandırılan yer konusunda buraya hangi ülkelerin dâhil olduğu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Haçlı seferleri sırasında Suriye, Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'ı kapsayan bir bölgeye verilen ad olarak kullanılmıştır. Bknz: Şerafettin Turan, "LEVANT", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003) s. 145.

³⁹ Karin N. Sowada, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁰ Manetho, *History of Egypt and Other Works*, Trans: William Gillan Waddell, Harvard University Press-William Heineman Ltd., Cambridge, Massachusetts, London 1964, s.29.

⁴¹ Ali NArçın, *a.g.e.*, s.105.

⁴² Afet İnan, *a.g.e.*, s.64.

⁴³ İzzet Çıvgın, "I. Ara Dönem'den ORTA KRALLIĞA (M.Ö. 2200-1950): Mısır Devleti'nde "Yayılmacı" İdeolojinin Oluşumu ve Aşağı Nübye'ye Uygulanışı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt-Sayı: 70-3, (2015), s.668.

⁴⁴ Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009, s.167.

Dönem denilen dönemin yaşanmasına sebep olmuştur. Merkezi otoritenin zayıflaması ülkeyi kaosa götürmüştür ve bölünme yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde oluşan örgütlenmenin nedeni ise bu kargaşa ortamında baş gösteren huzursuzluk olmuştur. Bu zamanda Mısır'da iki ya da daha fazla hanedanın yönetime girmiştir ve ülke tek bir otorite altında toplanamamıştır. I. Ara Dönem denilen bu dönemde Aşağı Mısır (Kuzey Mısır), siyasi olarak parçalanmış haldeydi. Orta Krallık, Herakleopolis'te siyasi birliği yeniden kuracağına inanılan ve kral ünvanı taşıyan 9. ve 10. hanedanlar tarafından yönetilmiştir. Yukarı Mısır (Güney Mısır) ise iki yerel yöneticinin güç savaşına tanıklık etmiştir⁴⁵.

2.1.2. Orta Tunç Dönemi

Orta Krallık Mısır'ı I. Mentuhotep'in birleştirmesiyle başlamıştır. I. Mentuhotep 11. hanedan üyesidir ve kendisinden önce I. Ara dönemin sonlarında Teb'e hükmeden aynı hanedan üyesi 3 kral vardır. Bunlar İntef I-II-III olarak bilinir. Bu krallar Herakleopolis'in kuzey krallarına karşı mücadelelerde bulunmuşlardır. I. Mentuhotep'in saltanatı Mısır'ın birleşmesinden sonra zirvesine ulaşmıştır. I. Mentuhotep yaklaşık 50 yıllık bir saltanat süresine sahiptir. O dönemde kralların fazla yaşamadığını da göz önüne alınırsa bu oldukça uzun bir süredir. XI. Hanedan'dan I. Mentuhotep'ten sonra oğlu II. Mentuhotep yerine geçmiştir. Babasının 50 yıllık taht süresi ardından oğlu II. Mentuhotep tahta geçtiğinde yaşlı olduğundan dolayı sadece 12 yıl tahtta kalabilmiştir. Hükümdarlık süresinin kısa olmasına rağmen Kuzey sınırındaki komşularına karşı savunmacı bir tutum sergilemiştir ve ticaret yapmıştır⁴⁶.

Daha sonra taht III. Mentuhotep'e geçmiştir ve ardından da 11. hanedan dönemi kapanarak taht 12. hanedana geçmiştir. I. Amenemhet tahta çıktığında 50 yaşındaydı. 71 yaşına geldiğinde yani hükümdarlığının 21. senesinde tahtı oğlu ile paylaşmak istemiştir. Bu sırada kendine bir suikast düzenlenmiştir ve ardından oğluna tebaasına çok sert davranmasını söylemiştir. Oğlu ile beraber tahtı 10 sene yönetmiştir. Bunlar neticesinde 213 yıl tahtı yönetecek bir hanedana zemin hazırlanmıştır. Bu zaman boyunca deniz seferleri yapılmış Suriye'nin güney sınırları boyunca da seferler yapılmıştır. Fatih lakabıyla anılan III. Sesostris faaliyetlerini

⁴⁵ İzzet Çıvgın, *a.g.m.*, s.693-694.

⁴⁶ Peter A. Clayton, *Chronicle of The Pharaohs*, Thames & Hudson Ltd, London 1994, s.72-74.

güney tarafında ağırlıklı olarak yapmıştır. Güneydeki taş ve maden ocaklarının asayiş ve emniyetin tam olmasına dikkat etmiştir. Bundandır ki III. Sesostris Orta İmparatorluk döneminin ünlü kralı olmuştur. Bütün bu yaptıkları sayesinde de Mısır'ın güney sınırları kesin olarak tespit edilebilmiştir⁴⁷.

Eski Mısır'da 15. ve 17. hanedan arası dönem II. Ara Dönem olarak kabul edilmektedir. M.Ö. 18. yy'dan sonra Hurri kökenli olan Hiksos'lar at, savaş arabaları gibi yeni savaş tekniği ile Mısır'a gelip işgal etmişlerdir⁴⁸. Manetho bu krallara Shepherd Kings(Çoban Krallar) demiştir. 15. Hanedanın kurucu kralı Saites'tir⁴⁹ ve Hiksoslar, Delta Bölgesinde egemen güç haline gelmişlerdir. Aynı zamanda Hiksos'ların Mısır'a gelişi Mısır'ı savaşçı bir yaşam stili ile de tanıştırmış oldu. Ülkenin diğer kısmındaki bölgesel beylikler güçlenmeye başladı. Hiksos'lar Nubia'daki Kuş Devleti ile bir anlaşma yapmıştır⁵⁰ ve Bütün Mısır'a hâkim olan Hiksoslar Mısır'ın tamamından vergi almışlardır⁵¹.

Hiksosların Mısır'a etkilerine bakıldığında Mısır'a birçok yenilik getirdikleri görülmektedir. Bu yeniliklerden en önemlileri savaş malzemeleri alanında olmuştur. Hiksos savaşçıları demir veya bronzdan yapılmış kılıç, uzun ve geniş uçlu mızrak ve eğri palalar kullanıyorlardı. Hiksosların bu teçhizatının karşısında Mısırlıların ok ve baltaları güçsüz kalmıştır. Silah ve teçhizatın yanı sıra Hiksoslar Mısırlılara atlar tarafından sürülen savaş arabalarını da getirmişlerdir ve Mısırlıların savaş stillerini değiştirmesine olanak sağlamıştır. Hiksoslar beraberinde getirdiği bu yenilikleri Mısır yerlilerinin öğrenmelerine olanak tanımışlar ve Mısır halkının da bilgilerinden faydalanmışlardır⁵². Ayrıca 15. Hanedanın kurucu kralı olan Saites, 1 ayı 30 gün yapmak için 12 saat ve 1 yıla 6 gün eklemiştir. Bunun neticesinde 1 yıl 365 gün olmuştur⁵³.

Bununla birlikte Hiksoslar, Mısırlıların inançlarından tam olarak etkilenmişlerdir. Mısır'ın tanrısı set Hiksoslar tarafından kendi baş tanrılarıyla

⁴⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s.85-87.

⁴⁸ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 110

⁴⁹ Manetho, *a.g.e.*, s. 91.

⁵⁰ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 110-111.

⁵¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 94.

⁵² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 94.

⁵³ Manetho, *a.g.e.*, s. 99.

eşdeğer kabul edilmiştir. Bu da Hiksosların son dönemlerinde tamamen Mısırlılaştırmalarına neden olmuştur⁵⁴.

Teb kentinin beyi olan Kamose Hiksoslara karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma Kamose'nin kardeşi I. Ahmose tarafından başarıyla sonuçlandırıldı⁵⁵. Hiksos hâkimiyetinin bitişi ardından onlardan geriye kalan birçok şey Mısır halkı tarafından yok edilmiştir⁵⁶.

2.1.3. Geç Tunç Dönemi

Bu, dönem tarihlere bakıldığında Yeni krallık dönemine denk gelmektedir. 18. ve 20. hanedanların hüküm sürdüğü bu dönemde Mısır, Sudan'ın kuzeyinden Suriye'nin güneyine ve Lübnan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış hâkim bir güç konumundaydı. İmparatorluğun içindeki siyasi bozukluklar, meydana gelen krizler ve yer yer meydana gelen aksaklıklar bu büyük ve köklü gücü sarsmak için pek yeterli olmamıştır. İmparatorluk askeri, siyasi ve kurumsal açıdan esnek bir yapıya sahiptir ve bu yüzden Mısır'ın çöküşü hızlı olmuştur. Bu dönemde Mısır her türlü kaynak bakımında olağanüstü zengin konumdadır. Bu yüzden Yeni Krallık dönemi Eski Mısır tarihi boyunca imparatorluğun en zengin, en görkemli ve en güçlü olduğu dönem olarak bilinir. 20. Hanedanlıktan kalma tahıl ürünlerinin fiyatları, mahkeme kâğıtları gibi toplumsal hayatın öğrenilmesine yardımcı olan ve günümüze ışık tutan birçok belge mevcuttur⁵⁷.

Bu dönem hemen hemen 500 yıllık bir zaman dilimini kapsar ve dönemin en ünlü hükümdarları 18., 19. ve 20. hanedan yaşamıştır. Mısır'ın iç yönetiminde Orta Krallık Dönemine bakarak bu dönemde birçok değişiklik olmuştur. Mısır eski sınırlarına kapanıp kalmamış topraklarını da büyütülmüştü. Yabancı bir kavim olan Hiksosların egemenliğinden kurtulan Mısır yerli krallarla birlikte iç işlerini tekrar düzene koymak zorunda kalmıştır. Yerli krallar sayesinde eyaletler bizzat merkezden atanan valilerle doğrudan doğruya merkeze bağlı olarak yönetilmiştir⁵⁸.

⁵⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 94.

⁵⁵ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 111

⁵⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 90.

⁵⁷ Amelie Kuhrt, *Eski Çağda Yakın Doğu Cilt I*, Çev: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.241.

⁵⁸ Afet İnan, *a.g.e.*, s.122-123.

Hitit kralı Muvattalis ve 19. Hanedan üyesi II. Ramses ile arasında yapılan ve tarihte bilinen ilk yazılı anlaşma olan Kadeş anlaşmasının yapıldığı MÖ. 1285 tarihinden sonra MÖ. 13. yy'ın sonlarına gelindiğinde II. Ramses'in oğlu Merneptah batıdan gelip Delta Bölgesi'ne saldıran Libyalılarla mücadele etmiştir ve onları püskürtmüştür. Daha sonra III. Ramses Akdeniz'in kuzeyinden gelen Deniz Kavimlerine karşı ülkesini karadan ve denizden büyük bir güç ile savunmuştur⁵⁹.

13. yy'ın sonları ve 12. yy'ın başlarında Balkanlardan yola çıkan bazı kavimler Akdeniz ve Ege adalarında bulunan diğer kavimler ile birlikte Boğazları geçtikten sonra Anadolu yolları üzerinden Suriye ve Libya'yı işgal etmişlerdir. Deniz Kavimleri Göçü veya Ege Göçleri diye adlandırılan bu göç dalgasında işgalciler Suriye ve Libya'dan sonra Mısır kapılarına dayanmışlardır⁶⁰.

Mısır'ın doğusunun kuzey yönü ve Libya yönünden saldıran istilacılara karşı II. Ramses'in halefi olan Merneptah, başlarda istilacılara karşı yaptığı savaşlarda başarılı olsa da daha sonraları Mısır'ın işgaline engel olamamıştır ve bu savaşlar Mısır'ı 3. Ara Dönem'e götüren olayları beraberinde getirmiştir⁶¹. Daha sonra III. Ramses (tahta çıktığı yıl 1198) krallığı boyunca MÖ. 1180, MÖ. 1177 ve MÖ. 1174 yıllarında olmak üzere Anadolu'daki yerlerinden Thraklar tarafından ayrılmak zorunda bırakılan bu istilacı kavimlere karşı 3 kez denizden gelen kavimlerle savaşmıştır. Mısır bu İstilacı kavimlere karşı hem karada hem denizde savaşmak zorunda kalmışlardır⁶².

Mısır ile istilacı kavimler arasındaki bu savaşlar sonucu ülkenin gücü tükenmiş durumda idi. Bu güç kaybı merkezin halk üzerindeki otoritesini korumasına da engel olmuştur ve iç karışıklıklar çıkmasına sebep olmuştur. MÖ. 1070'li yıllara gelindiğinde Yeni Krallık ekonomik ve siyasal anlamda tam bir bunalım içinde son bulmuştur. Bu tarihin ardından Mısır MÖ. 711 yılına kadar sürecek olan 3. Ara Dönem'e giriş yapmıştır⁶³.

⁵⁹ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 112

⁶⁰ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 84.

⁶¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 147.

⁶² Kevser Taşdöner, "Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitlesel Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Sayı: 13, (Güz 2012), s.93-94.

⁶³ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 112-113.

2.1.4. M.Ö. I. Binyıl

Mısır'ın eskisi kadar kuvvetli olmadığı bu dönemde başta bulunan krallar iktidar sahibi olmayan kimselerdir⁶⁴. Ayrıca Mısır dış dünyadan tekrar doyutlanmıştır ve Asya'da sahip olduğu bölgelerle beraber altın madeni bakımından zengin olan Nübye ve doğu çölü de Mısır'ın egemenlik alanından çıkmıştır⁶⁵. Özellikle yabancıların ülke yönetiminde bulunmasından dolayı Mısır'ın yerlilerinin Mısır'daki hâkimiyeti son bulmuştur⁶⁶ ve bununla birlikte Mısır'ın egemenlik sahası da git gide küçülmüştür. Karşılaşılan sorunlarla baş edemeyen Mısır eskiden olduğu gibi Kuzey ve Güney halinde ikiye bölünmüş halde yönetiliyordu. Teb kentinde Amon rahipleri kurduğu bağımsız devleti yönetirken Tin kentinde ise başka bir hanedan egemen olmuş vaziyetteydi. Habeşliler güneyden Mısır'ı baskı altına almış durumdayken Libyalılar kuzeyden sıkıştırıyordu. Tüm bunlar olurken Nübye taraflarında da ayrı bir devlet kurulmuştur. M.Ö. 700'lerin ortalarına gelindiğinde Mısır için bu karanlık dönemde birçok kral ortaya çıkmıştır⁶⁷.

Nübye'da Mısır egemenliğinin son bulmasının ardından Napata başkentli kurulan Habeş Devleti'nde hükümdarlar kendilerinin firavunların ardılları olduklarını iddia etmişlerdir ve bu iddialarını orada yaşayan halka bir süreliğine olsa da kabul ettirmişlerdir⁶⁸. Asur kralı Asarhaddon MÖ. 673 yılında Mısır'a yaptığı ilk saldırı başarısız olmasına rağmen MÖ. 671'lere gelindiğinde Asurlar Memfis'e kadar girmeyi başarmıştır. Dönemin Mısır kralı olan Tharka'yı güneye kaçmaya zorlamıştır. MÖ. 669'da Asahaddon, Kral Tharka'nın güçlendiğini görünce Mısır'a tekrar bir sefer düzenlemiştir ve Asur kralı cephede savaşarak hayatını kaybetmiştir⁶⁹. Halefi olan Assurbanipal zamanında Kuzeyden gelen Kimmerler Asurlar için büyük bir tehlike oluşturmasından dolayı Mısır sorunu ile ilgilenemeyince Mısır tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. 26. Hanedanın kurucusu olan I. Psammetikh barış yolu ile Mısır'daki birliği tekrar sağlamayı başarmıştır⁷⁰. I. Psammetikh, uzun saltanat süresi boyunca diğer çevre devletler arasındaki

⁶⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 148.

⁶⁵ Erik Hornung, *a.g.e.*, s. 129.

⁶⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 148.

⁶⁷ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Basımevi, Ankara 2002, s.182-183.

⁶⁸ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 113.

⁶⁹ Erik Hornung, *a.g.e.*, s. 138-139.

⁷⁰ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 113-114.

gruplaşmalara safını Asurlardan yana durarak belli etmiştir. Asur ve Babiller arasında olan savaşta Asurları desteklemiştir ve Medlerin Babil saflarına geçmesi ve Asur yenilgisinden sonra Mısırlılar kaçarak ülkelerine geri dönmüşlerdir⁷¹.

Mısır'ın son parlak dönemi Kral Amasis saltanat süresi boyunca yaşanmıştır. Amasis Mısır, Grek, ve Libya'luların arasında olan düşmanlıkları gidererek bir barış ortamı olmasını sağlamıştır. Bu dönemde Greklere dostluğun göstergesi olarak Batı Deltadaki Naukratis'i Greklere bırakılmış ve Grek tapınaklarıyla süslenerek Eski Mısır sınırları içindeki ilk Grek *polis*'i kurulmuştur. Ayrıca Grekler ile doğrudan siyasi ve kültürel temaslar kurulmuştur⁷².

Amasis öldükten sonra Fenikelilerden destek alan Pers Kralı II. Kambyes Mısır ordusunu yenmiştir. Bu yenilgi Mısır'ın bir Pers satraplığı olmasına neden olmuştur⁷³. Bu döneme kadar hiçbir imparator tarafından yapılamayan, Yakındoğu'nun tek bir çatı altında toplanıp Mısır'da kralın tören kıyafetlerini giyen Pers imparatoru II. Kambyes tarafından yapılmıştır. Her ne kadar Mısır krallarının unvanlarını kullansa da bu Mısırlılarca pek kabul görüşmemiştir. II. Kambyes'in ülkede bulunan tapınaklara özen gösterip gerekli yatırımları yapmaması Mısır halkının ona karşı olan düşünceleri kötü yönde şekillendirmiştir. Ancak halefi olan I. Darius dinsel duygulara karşı daha saygılı olup yeni tapınaklar yaptırarak kendi rejimini güçlendirme girişimlerinde bulunmuştur⁷⁴. Bu dönemde ülkede yıllardır süregelen yönetim sistemini geride bırakmışlar ve herkese din özgürlüğü tanımışlardır. MÖ. 343'ten itibaren Mısır'ın 31. Hanedanı sayılan ikinci Pers egemenliği ise MÖ. 332 yılında Büyük İskender'in burayı ele geçirmesiyle son bulmuştur⁷⁵.

⁷¹ Erik Hornung, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁷² Erik Hornung, *a.g.e.*, s. 144-145.

⁷³ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 113

⁷⁴ Erik Hornung, *a.g.e.*, s. 145-146.

⁷⁵ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 113-114.

II. BÖLÜM

1. HELENİSTİK DÖNEM

1.1. Büyük İskender

III. Alexander yani bilinen ismiyle Büyük İskender MÖ. 356 yılında doğdu. Kral II. Philippos ve Prenses Olympias'ın oğlu olan İskender büyük bir titizlikle yetiştirildi⁷⁶. Babasının olmadığı zamanlarda Pers elçilerini İskender kabul ederdi. Elçilerle konuşurken onlara asla küçümseyici gözle bakmaz ve çocukça davranmazdı. Elçilere yol güzergâhlarını, neyle geldiklerini ve askeri durumlarını sorarak bilgi sahibi olmaya çalışırdı. İskender küçük yaşına rağmen olgunca davranışlarından dolayı Pers elçilerinin beğenisini kazanmıştır⁷⁷.

Yaşı 13 olduğunda babası ona Aristo'yu öğretmen olarak atadı. Aristo'nun İskender'in hocası oluşu onun Yunan kültürünü benimsemesini sağladı. Babası II. Philippos oğlu İskender'in olağanüstü yeteneklerini fark etmiştir ve Kral Philip sefere gittiği sırada oğlu İskender'i kral naibi yapmıştı. Babasının yokluğunda İskender Trakya kabilelerine karşı düzenlediği seferde üstün bir başarı elde etmiştir. Bu başarının ardından Trakya'da kendi adını taşıyan bir kent kurmuştur. Daha 18 yaşında olmasına rağmen MÖ. 338 yılında Khaironeia Savaşı'nda büyük bir başarı göstermiştir ve bu başarı onun ordunun sevgisini kazanmasına neden olmuştur. Bu savaşın akabinde babası II. Philippos generallerinden birinin kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten dolayı annesi ile birlikte babasına küsüp Epierros ve ardından İllirya'ya geçti daha sonra babasıyla barışıp tekrar Makedonya'ya döndü⁷⁸.

1.2. Korint Birliği

II. Philippos, Khaironeia zaferinin ardından yeni bir düzen kurdu ve Yunanistan'ın tek hâkimi oldu. Korintos ve Tebai'de garnizonlar kurdu. Üst yetkili saray nazırı olan Antipatros'un yanına oğlunu da vererek onları Atina'ya gönderdi. Atina, Khaironeia savaşında aldığı yenilgiye rağmen mücadeleyi sürdürmeyi planlıyordu. Bu esnada Philip, Atina'ya bir barış anlaşması teklifi sunmuştur. Bu teklif Atina'ya cazip geldi ve anlaşmayı kabul etmiştir. Anlaşmayı kabul

⁷⁶ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.433-434.

⁷⁷ Plutarkhos, V.

⁷⁸ Plutarkhos, V.

etmelerindeki ana sebep, Atina'nın müttefiklerinin kendi başlarına hareket etmeye başlamalarından dolayı idi. II. Philippos'un bu teklifteki amacı ise büyük bir donanmaya sahip olmadan Atina'ya tam olarak egemen olamayacağını farkında olmasından ve bunun yanı sıra olası bir Atina-Pers ittifakının önüne geçmekti. Atinalılar bu teklifi kabul ettikten sonra ve II. Philippos ve Antipatros'un önünde yemin ettiler. Philip bunun ardından tek hâkimiyet kuramadığı Yunan kenti olan Sparta'ya yürümüştür. II. Philippos bu esnada Pers kralı III. Artakserkses'in ölüm haberini almıştır. IV. Artakserkses Pers İmparatorluğunun başına gelmeden hemen bir harekât planı yapmaya koyulmuştur ve bu harekât sırasında Yunan kent devletlerinde olası bir başkaldırı olmasına engel olmak için kent devlet yetkililerini Korint'e çağırarak bir anlaşma imzalatmıştır⁷⁹.

1.3. İskender'in Yükselişi ve Asya'ya Geçişi

Tarihler MÖ. 336'yı gösterdiğinde II. Philip bir suikast sonucu hayata gözlerini yumdu. Oğlu İskender, katıldığı savaşlardaki başarılarından ötürü ordu tarafından seviliyordu. İskender tahta çıktığında ilk işi iç karışıklık çıkmasını engellemek için hasımlarını öldürtmüş ve babasının intikamını almıştır⁸⁰. Perslere kaçamayan bütün muhbirleri idam etmiştir. II. Philippos'un ölmeden önce Korint Birliği'ni sağlamlaştıracak zamanı olmamıştı ve Yunanlılar Philip'in ölümünü anlaşmanın bozulması için bir fırsat olarak gördüler. Bu esnada Balkanlarda da patlaklar olunca Makedonya iki ateş hattı arasında kaldı. İskender ilk önce daha tehlikeli olduğunu düşündüğü için Yunanlılara yönelmiştir. Daha sonra güneye döndü ve ardından Korint Birliği'ni tekrar sağladı⁸¹.

İskender Avrupa'daki düzeni tekrar sağlayıp bir güven ortamı oluşturduktan sonra tekrar babasının hayali olan büyük dünya imparatorluğunu kurmak ve Ön Asya'nın zenginliklerinden faydalanmak için gözünü tekrar Anadolu'ya dikmiştir. Anadolu'yu alıp daha sonra ilerleyip büyük bir dünya imparatorluğu kurmak için

⁷⁹ Jona Lendering, *Büyük İskender*, Çev: Burak Sergin, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 51-52.

⁸⁰ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.433-434.

⁸¹ William Woodthorpe Tarn, *Alexander The Great I*, Cambridge University Press, Cambridge 1979, s.3-4

önündeki en büyük engel olan Pers İmparatorluğu'nu yenmesi gerekiyordu. O dönemde Pers imparatorluğu'nun başında III. Darius bulunmaktaydı⁸².

İskender emrindeki ordusuyla MÖ. 334 yılının ilkbaharında Hellespontos (Çanakkale Boğazı)'un kıyısına kurmuş oldukları köprü ile hiç asker kaybetmeden Anadolu'ya güvenli bir şekilde geçiş yapmıştır. İskender ordusuyla birlikte Anadolu'ya geçerken Pers donanması bu duruma engel olmak için hiçbir girişimde bulunmamıştır. Anadolu'ya geçtikten sonra İskender'in Troia'yı ziyaretinin ardından Pers savaş meclisi toplandı ve Pers satrapları ordularına Granikos (Kocabaş Çayı)'un doğu kısmında, ordunun harekâtı için pek de müsait olmayan bir yerde mevzi aldirdılar. İskender ordusuna derhal savaş pozisyonuna geçmesini emretmiştir. İskender'in uyguladığı çarpık savaş düzeni ona zaferi getirmiştir. İskender bozguna uğrayan Pers süvarilerini bir müddet izledi. Savaşta eşir alınan Yunanlıların bir kısmını birlik kurallarına uymadıkları ve ihanet ettikleri gerekçesiyle öldürttü ve bir kısmını da ağır işlerde çalışmaları için Makedonya'ya yollamıştır⁸³.

Daha sonra Pers donanmasının Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden ikmal yapacağı hattın kesilmesi ve olağan bir Makedon kıyı kentlerine saldırının önünü kesmek amacıyla İskender, kıyı boyunca uzanan Smyrna (İzmir), Hallikarnasos (Bodrum) ve Ephesos (Efes) kentlerini alması gerekiyordu. Bu şehirlerin alınmak istenmesindeki sebep tamamen savunma amaçlıydı. Perslerin batıdaki en önemli idari merkezi olan Sardes'te Perslerin, İskender ve ordusunu püskürtecek yeterli gücü yoktu. Buna karşın onları koruyan surlara ve alınması güç olan bir kaleye sahiplerdi. Ancak ordunun uzun süre savunma yapacak yeterli erzakı bulunmamaktaydı. Sardes, İskender'e teslim olmak zorunda kalmıştır. Sardes İskender'in kontrolü altına girmişti ve şehirdeki hazine İskender'in askerlerine aylar boyunca düzenli olarak maaşlarını ödemesine fırsatı tanımıştır⁸⁴.

Hallikarnasos ve Miletos hariç bütün kıyı kolaylıkla İskender'in boyunduruğu altına girmiştir. Direnç gösteren, Hallikarnasos ve Miletos ise güç kullanılarak kontrol altına alınmıştır. İskender ordusunun güçlenmesini bekleyerek Perslere ait kıyı kentlerini ele geçirerek hazinelerine sahip olmak istiyordu. Bu esnada

⁸² Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007 s. 43.

⁸³ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.437.

⁸⁴ Jona Lendering, *a.g.e.*, s.88-89.

Anadolu'da Pidisyalıların gösterdiği direnç İskender'in oraya gidip hâkimiyeti altına almasıyla son buldu. Daha sonra Frigya ve Gordion'uda ele geçirdi. Gordion'un ardından fazla sorunla karşılaşmadan Palplagonia ve Kappadocia'yı da aldı. Darius'un bölge komutanı olan Memnon ölünce İskender daha da cesaretlenmiştir. Darius İskender'in Asya içlerine doğru geleceğinin haberini alınca Sus'tan ayrılmış ve savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bu kez Darius ordu üstünlüğüne güvenerek Granikos Savaşı'nda ki gibi olmayacağını İskender'den intikamını almak için harekete geçmiştir⁸⁵.

1.4. İssos Savaşı

MÖ. 1 Kasım 333 yılında yapılan bu savaş, İskender ve Darius arasında geçen Granikos'tan sonraki ikinci savaştır. Bu savaşta Persler Makedonlara karşı neredeyse iki kat asker üstünlüğüne sahipti. İskender ordusunun geri kalanı ile Gordion'dan buluşmuştu. MÖ. 333 yılının bahar aylarında Darius ordusunu toplamıştır. MÖ. 333 yılının ortalarına gelindiğinde İskender Suriye'ye girişi olan verimli ve zengin bir ova olan Kilikya'ya varmıştır. Darius İskender ve ordusunun İmparatorluğunun merkezine girmesini göze alamayınca uzaklarda bulunun askerleri ordusuna dâhil edememiştir. Persler sayıca üstün olmalarından dolayı bunu kendileri için ekstra bir avantaja dönüştürmek istediklerinden dolayı geniş bir arazide savaşmayı düşünüyorlardı. Böylece İskender'in ordusunu kuşatabilecekti. Bunun içinde en uygun yer Suriye ovalarıydı. İskender ise ordusunun Pers ordusundan sayıca az olduğundan dolayı dağ ile deniz arasında kalan dar bir alanda savaşmak istiyordu. İskender'e göre savaş için en uygun yer günümüz İskenderun Körfezi'nin kıyısında bir kent olan İssos civarıydı⁸⁶.

İki ordu savaş için karşı karşıya geldiklerinde İskender atı ile savaş hattının bir ucundan diğer ucuna sürerek komutanlarına isimleriyle hitap etmiştir ve bu onların moralleri bakımından oldukça olumlu bir hareketti. İskender ilk başlarda ordusunun önünde bulunan phalanksların düzenini bozmamak için belirli bir hızla ilerledi. Pers okçularının menziline girilir girilmez ise hücumla başladılar. Düşmanla ne kadar çabuk göğüs göğüse gelinirse okçulardan alınan hasar o kadar az olacaktır. İskender uyguladığı stratejide başarılı olmuş ve sağ hattan saldıran İskender

⁸⁵ Plutarkhos, XVII, XVIII.

⁸⁶ Barry Strauss, *Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar: İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası*, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Sal Yayınları, İstanbul 2013, s.125-126.

düşmanın sol hattı üzerine bir üstünlük kurmuştu ve sol taraf geri çekilmek zorunda kalmıştır. Merkezde Makedon ordusu zor durumda kaldığı için merkeze yönelmişlerdir. Buradaki çatışma çok kanlı olmuştur. Savaşı kaybettiğini anlayan Darius kaçmaya başlamıştır. Gün batana kadar Darius'u kovalayan İskender gün batımı ardından kovalamayı bırakıp, ordusunun yanına dönmüştür. Darius' un kampının basılmasının ardından annesi, karısı ve oğlu ele geçirilmiştir⁸⁷.

Bu zaferden sonra İskender bölgedeki zenginlikleri elde etmek ve arkasını güvenli hale getirmek için fazla ileri gitmemiştir. Deniz kıyısı bölgelerinin kralları İskender'in yanına gelmişlerdir. Krallar, Fenike ve Kıbrıs'ı İskender'in eline bıraktılar. Alınamayan kent olarak sadece Sur kalmıştı. Tiros (Sur)'un alınması için mancınıklar yerleştirilmiş, 200 kadar gemide kentin girişine konuşlandırılmıştı⁸⁸. Tiros MÖ. 332'de 7 aylık bir kuşatmanın ardından İskender'in eline geçti. Tiros, Fenike ve Kıbrıs'ın İskender'in eline geçmesi bu üç yerin Pers donanmasını oluşturuyor olması ve artık bu donanmanın İskender'e ait olması açısından büyük önem taşır. Ardından Gaza (Gazze)'ye yönelen İskender hafif bir direnişin ardından burayı da ele geçirmiştir⁸⁹.

1.5. Mısır'ın İşgali

İskender Gaza'nın ardından Mısır'ın kapılarına dayanmıştır. Mısır'ın, İskender için çok önemli bir yer olmasının sebebi hem Perslerin son deniz üssü ele geçirilmiş olacak hem de Mısır'ın verimli topraklarının mahsulleri ve zenginliklerini doğrudan elde etmiş olacaktı⁹⁰.

İskender MÖ. 332 yılının kasım ayının sonlarında Gaza'dan Mısır'a doğru hareket etmiştir. İskender'in tek gayesi Darius'un Akdeniz ile olan son bağlantı yeri olan Mısır'ı ele geçirmektir. Eğer Mısır Darius'a sadık kalsaydı uzunca bir süre İskender karşısında direniş gösterebilirdi. Lakin Mısır, halkı hırsla dolmuş bir kral olan Darius için savaşmamıştır. Mısır, Darius'a karşı bir isyan hareketi gösterip başarılı olacak bir düzeye asla gelemediğinden daha önceki dönemlerde tekrar bağımsızlığına kavuşma girişiminde bulunmamıştır. Mısır'ın içine kapanıklığından ötürü başka bir ulusla kaynaşmaya ihtiyaç duyuyordu. Bunu ancak Hellen kültürü

⁸⁷ Arrian, X-XI.

⁸⁸ Plutarkhos, XXIV.

⁸⁹ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, 443.

⁹⁰ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, 443.

onlara kazandırabilirdi. İskender yaklaştığı sırada Mısır, Darius'un elinden çoktan çıkmış gibi görünüyordu. Çünkü İssos savaşında Darius'un Mısır satrabı Sebakes ölmüştü ve onun yerine Darius Mısır'a Mezakes'i atamıştı. Mezakes satrap olduğu sırada Mısır'a gelen ücretli Yunan askerlerini öldürtmüştü. Mezakes'in bu askerleri Mısır'ın savunmasında kullanması gerekirdi. Ancak Mezakes aksini yapmış ve bunun ardından Mısır'ın, İran ile bağlantısı da tamamen kesilince kenti teslim etmekten başka yapacağı bir şey kalmamıştır. Mısır'ın fethinde İskender girdiği hiçbir yerde direnişle karşılaşmamıştı. Nil'in en büyük başkenti olan Memfis'in de alınmasından sonra Mısır'ın fethi başarıyla tamamlanmıştır. İskender Mısır'ı fethedince Pers boyunduruğu altında bulunan bütün Akdeniz kıyısının fethini tamamlamıştır. İskender Mısır'ı fethedince halkın kendisinin orayı fethetmeye değil kurtarmaya geldiğini anlamasını istediği için Mısırlıların inançlarına ve kültürlerine saygı gösteriyor, onlar için kutsal olan hiçbir şeye dokunmuyordu. İskender bu saygılı davranışlarıyla sadece Mısır'ı değil Mısır halkının gönlünü de kazanmıştır⁹¹. İskender Mısır kültürüne saygısının yanında başkent Memfis'te Yunanlara has olan müzik, spor ve şiir yarışmaları düzenledi. Bütün bunların yanı sıra Yunan kültürünün beşiği olacak olan Alexandria (İskenderiye) kentini kurmuştur⁹².

1.6. Gaugamela Savaşı

Darius'un elinde İssos yenilgisinin ardından askeri bir seçenek kalmamıştı ve bu onu diplomasiye yönetmişti. Darius'un İskender ile görüşmeler yapması onun kaçınılmaz bir durumdu çünkü ailesi İskender'in elindeydi. Pers kralı Darius savaşın son bulması halinde ve ailesinin geri verilmesi durumunda yüklü miktarda bir para, Pers prensesi ve Batı Pers imparatorluğunu teklif etti. İskender'in komutanı Parmenion, Darius'un teklifinin değerlendirilip kabul edilmesi yanlısıydı. Fakat İskender teklifi kabul etmenin yalnızca Darius'a yeni bir ordu oluşturması için zaman vermek olarak görüyor ve teklifi reddedip Darius'u tamamen bitirmeyi istiyordu. İskender'in Yunanistan'ın hoşnutluğunu tam anlamda kazanması ve Yunanlılara verdiği MÖ. 480'deki Kserkses'in işgalinin intikamını alması için Sus ve Persepolis'i fethetmesi gerekiyordu⁹³.

⁹¹ Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, Dharma Yayınları, İstanbul 2007, s. 285-286-287.

⁹² Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 443.

⁹³ Barry Strauss, *a.g.e.*, s. 134-135.

Darius askerleriyle birlikte girdiği günümüz Erbil yöresinde bulunan Gaugamela Ovası'na ulaştı. Bu ovada İskender'in ordusu ile Darius'un ordusu karşı karşıya geldi. Bu savaşta Darius'un ordusu İskender'inkinden üç kat daha güçlüydü. Bunun yanı sıra Darius'un ordusunda 15 kadar fil ve kenarlarında bıçkı olan Hint savaş arabaları vardı. İskender bunlara rağmen İssos Savaşı'nda yaptığı tekniği kullanarak sağdaki birliklerini düşman birliklerine karşı harekete geçirdi. Düşman hattının yarılmasının ardından doğrudan Darius'un üzerine saldırıya geçerek İssos Savaşı'nda olduğu gibi Pers kralını kaçırmaya zorlamıştır (MÖ.331). İskender bu savaşın sonunda artık nihai bir zafer elde etmiş, Pers kralı ise İran'ın yüksek dağlarına doğru kaçmıştı⁹⁴.

İskender çok geçmeden Darius'u yakalamak için yola çıktı ve kralı bulduğunda çoktan ölmüştü. İskender kralın ölü bedeninin üstüne, sırtındaki hırkayı örtüp Persepolis'e gönderilmesini istedi.⁹⁵ Bu savaşın ardından İskender Asya kralı sayılıyordu ve Babil bölgesi artık tümüyle İskender'in eline geçti⁹⁶.

İskender daha sonra Perslerin doğu satraplıklarını ele geçirmek için MÖ. 330 ve MÖ. 327 yılları arası bir takım savaşlar yaptı. Ancak bu savaşlar İskender'in beklediğinden daha çetindi. Çünkü burada yaşayan halkın dini inançlarından ötürü ulus duyguları pekişmişti. Coğrafi koşullar bakımından engebeli arazilere sahip olan bu yerlerde savaşmak İskender'in ordusunun alışkın olduğu bir şey değildi. Bunun üzerine İskender yeni bir savaş stratejisi geliştirerek bu üç yıl içinde Sır Derya'ya kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. İskender ele geçirdiği stratejik bakımdan büyük öneme sahip bu yerlere Alexandria ismini taşıyan askeri üsler kurmakla birlikte güçlü garnizonlar konuşlandırmıştır⁹⁷.

1.7. Hindistan Seferi

İskender M.Ö. 327 yılında sahip olduğu sınırlarla yetinmeyip tüm dünyaya hâkim olma umudu ile ordusuyla beraber Hindistan'a yürüdü. İçinde önemli sayıda doğulunun da bulunduğu 120.000 kişilik bir ordu ile Kabil Vadisi'ni geçtikten sonra Pencap'a inmiştir. İskender her zaman yaptığı gibi gideceği yer hakkında önemli bilgiler edinmişti ve Taksiles ile ilişkiler organize etmiştir. İskender ve Taksiles'in

⁹⁴ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.445.

⁹⁵ William Woodthorpe Tarn, *a.g.e.*, s.58.

⁹⁶ Arrian, XXXIV-XXXV.

⁹⁷ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.447.

iyi ilişkiler içine girmesi muhtemelen Taksiles’inde Poros ile olan düşmanlığından dolayı olduğu düşünülmektedir. İskender, MÖ. 326 yılında Taksiles ile birlikte Poros’a karşı savaşmıştır⁹⁸ ve İskender bu savaşı her zamankinden başka bir taktikle kazandı. İskender’in bu savaşı kazanması Makedon ününün zirveye ulaşmasına neden olmuştur. Artık Makedonlara yenilmez bir gözle bakıyorlardı ve Poros İskender’e bağlılık yemini etmişti. Bu zafer için kurbanlar kesildi ve spor müsabakaları düzenlendi. İskender burada iki tane kent kurulmasını emrini vermiştir. Birisi zaferi kazandığı alana kurulacak olan Nikaia adını taşıyor diğeri savaş esnasında ölen atının adına kurulan Boukephalia şehriydi⁹⁹.

Kentlerin kurulmasının ardından İskender doğuya doğru harekete geçtiğinde, hava şartlarına alışkın olmayan askerlerinde vesilesi ile geri dönmek zorunda kalmıştır. Daha sonra büyük bir donanma yaptırarak İndos’tan aşağıya doğru inmeye başladı. MÖ. 325 sonbahar aylarına gelindiğinde İskender Hint denizine ulaşmıştı. İskender burada bir ticaret limanı kurdu ve başına da dostu Nearhos’u amiral olarak atadı. Daha sonra Babil’e dönen İskender 5 yıllık yokluğundan faydalanıp isyan çıkaranları cezalandırdı ve iç düzeni sağladı. Fenike ile Kıbrıs’ta yeni gemiler yaptırmakta ve sınırlarını güvence altına almak için olsa gerek Arabistan’a bir sefer hazırlığı yapmakta olduğu bir sırada¹⁰⁰ İskender’in hummadan ateşi çıktı ve MÖ. 13 Haziran 323’de hayata gözlerini yumdu¹⁰¹. Daha henüz 33 yaşını doldurmamış olan İskender 12 yıl 8 ay tahtta kalmıştı¹⁰² ve İskender’in ölümü ile birlikte ordusunda isyanlar, kazandığı topraklara atadığı devlet büyükleri arasında sonradan kavgaya dönüşen sürtüşmeler ve devletin çöküşü başlamıştır¹⁰³.

2. İSKENDER’İN ÖLÜMÜNDEN SONRASI VE DİADOKHLAR DÖNEMİ

İskender’in MÖ. 323 yılındaki ani ölümü üzerine bu büyük imparatorluğun başına kimin geçeceği konusunda büyük bir sorun ortaya çıkmıştır. İskender’in vefatı ani olduğu için geriye bir varis bırakmamıştır. Tahta kimin çıkacağına dair kargaşa daha sonraları taht kavgasına dönüşecektir. İskender’in komutanları ve en yakınları

⁹⁸ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.449.

⁹⁹ Jona Lendering, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁰⁰ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s.450-451-454.

¹⁰¹ Plutarkhos, LXXV.

¹⁰² William Woodthorpe Tarn, *a.g.e.*, s.120.

¹⁰³ Droysen, *a.g.e.*, s. 648.

olan kişiler imparatorluğun yönetimini almak ya da belirli bir bölgenin hâkimi olmak istiyorlardı¹⁰⁴.

İskender'in sefere başladığı yer olan Yunanistan'dan en doğuda Hindistan'a kadar olan 5 milyon km²'lik bir hâkimiyet alanı vardı ve bu alanın paylaşılması veya nasıl yönetileceği illaki kolay çözülen bir sorun olmayacaktır. İskender'in ölmeden önceki hâkimiyet alanına bakıldığında birbirinden bağımsız 4 ana bölgenin birleşiminden oluştuğu görülmektedir.

1. Makedonya Krallığı
2. Korint Birliğine bağlı Yunan kent devletler
3. Asya Krallığı
4. Himayesi altındaki diğer devletler¹⁰⁵

İskender'in ölümü üzerine çok geçmeden Diadokhlar (İskender'in komutanları) Babil'de ülkenin nasıl yönetileceğini tartışacakları bir konseyi oluşturdu. Antipatros, Krateros ve Antigonos bu konseye katılmamışlardır. İskender'in karısı Roksane hamile olduğu için doğacak çocuğun erkek olması halinde tahtın meşru mirasçısı o olacaktı. İskender'in karısı Roksane doğum yapana kadar ülkenin başına geçici olarak Perdikkas atandı. Daha sonra Roksane bir erkek çocuk dünyaya getirdi ve o büyüyünceye kadar Devlet Konseyinin kararınca, imparatorluğu komutanlar arasında bölüştürdü. Ülkenin bölüştürülmesinin ardından ülkenin önemli bir kesimi Perdikas'ın elindeydi çünkü Perdikas, Asya'nın yönetimini almıştır ve İmparatorluk ordusunu yönetiyordu. Diğer bölgelerin paylaşımına bakıldığında;

1. Makedonya ve Yunanistan, Krateros ve Antipatros'a
2. Büyük Phrygia (Frigya), Pamphylia (Pamfilya) ve Lykia (Likya), Antigonos'a
3. Küçük Phrygia (Frigya), Leonatos'a
4. Lydia (Lidya), Menandros'a
5. Trakya bölgesi Lysimakhos'a
6. Kilikya Philotas'a

¹⁰⁴ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 134-135.

¹⁰⁵ Yüksel Arslantaş, Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt-Sayı: 27-2, (2015), s. 361-362.

7. Suriye Laomedon'a
8. Kappadokia ve Paphlagonia Eumenes'e
9. Mısır ise Ptolemaios'a verilmiştir.

Seleukos bu toprak paylaşımının dışında kalarak Perdikkas'ın Süvari Birliği'nin komutasına getirilmiştir¹⁰⁶.

2.1. Triparadisos Konseyi

Perdikas'ın güçlenmesi diğer komutanları rahatsız etmiştir ve Diadokhlar arasındaki ilk zıtlama İskender'in cesedinin Makedonya'ya taşınıp taşınmaması hakkında olmuştur. Bu esnada Kyrene'de iç savaş başlamıştır ve Ptolemaios bu iç savaşa Perdikkas'ın bilgisi dışında müdahale edip kenti ele geçirincede Perdikkas, Mısır'a girme kararı almıştır. MÖ. 321 yılında Perdikkas, Mısır'a doğru hareket ederken Memfis yakınlarına geldiğinde aralarında Seleukos'unda bulunduğu subayları tarafından öldürülmüştür. Bu suikastın üzerine Suriye'deki Babil Konseyi'nin ardından ikinci bir konsey olan yine Suriye'de Triparadeisos Konseyi toplanmıştır. Toplanan bu yeni konseyde alınan kararlar gereğince, Antipatros İmparator vekili, Antigonos Asya'da bulunan ordunun kumandanı seçilmiştir. Bunların yanı sıra Seleukos Babil Satraplığı'nı, Ptolemaios ise Mısır ve Kyrenaika(Sirenayka)'yı almıştır¹⁰⁷.

Antigonos'un, Eumenes'e karşı bir zafer kazanmasının ardından Anadolu'da bir kral gibi saltanatını devam ettirmeye ve İskender'den kalan bütün yerleri almak için girişimlerde bulunmuştur. Antigonos'un bu amacı onun Ptolemaios, Seleukos, Kasandres ve Lysimakhos'un oluşturduğu koalisyona karşı savaşmasına yol açacaktır. Müttefik güçleri Ptolemaios'a Mısır'ın Seleukos'a Suriye'nin ve Lisimakhos'a Trakya'nın bırakılmasını talep edince Antigonos bunu sert bir dille reddetmiştir. MÖ. 312'de Antigonos'un oğlu Demetrios Gaza (Gazze)'da Ptolemaios'a karşı kaybedince Seleukos'un içinde bulunmadığı bir mütakere yapılmıştır (MÖ. 311)¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 134-135.

¹⁰⁷ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 135-136-137.

¹⁰⁸ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 462-463.

MÖ. 311 yılında yukarıda bahsedilen hükümdarlar arasında yapılan barıştan MÖ. 301'de yapılacak olan İpsos Savaşı'na kadar süren 10 yıllık dönemin Hellenistik Dünya yapısının oluşması için büyük önem taşımaktadır¹⁰⁹.

İskender'in oğlu IV. İskender tahta çıkıncaya kadar Kasandres saltanat naibiydi ve Avrupa'nın komutanıydı. MÖ. 310-309 yıllarına gelindiğinde gücünü arttırmak isteyen Kasandres, İskender'in karısı Roksane ve oğlu IV. Alexander'i öldürtmesi ile tekrar büyük bir İskender İmparatorluğu kurulması fikri tarihe karışmıştır¹¹⁰. MÖ. 309-308 yıllarında Seleukos, Antigonos ile Babil egemenliği için yapmış olduğu savaş sonucunda kendisini kral ilan etmiştir. Sonrasında Ptolemaios Anadolu'nun batı kıyılarını Antigonos'un elinden almak istemiştir ve Antigonos'un oğlu Demetrios ile savaşımaya başlamıştır. Tarihler MÖ. 308'i gösterdiğinde Demetrios ile Ptolemaios anlaşma yapmış ve Ptolemaios Yunanistan'a geçmiştir. Yunanistan'ı Kasandres'in egemenliğinden kurtarıp kendi nüfuzu altına almak istedi fakat bunu başaramayınca Ptolemaios, Kasandres ile anlaşma yapıp geri dönmek zorunda kalmıştır. Antigonos ve oğlu Demetrios, Kasandres'i Atina'dan çıkararak burada demokratik bir hükümet kurdu. Bunun üzerine öncesinde Ptolemaios'un işgal ettiği Kıbrıs'a hareket etmiştir. Selamis'te kazandığı bir zaferin ardından Antigonos MÖ. 306'da ordusu tarafından Kral ilan edildi ve Demetrios'un da kral ilan edilerek babasıyla beraber hüküm sürmüştür. Bunun üzerine MÖ. 305 yılında Kasandres, Ptolemaios ve Lisimahos'da kendilerini kral ilan ettiler ve İskender'in kurduğu bu büyük İmparatorluk artık 5 krallığa bölünmüştür¹¹¹.

2.2. İpsos Savaşı

Demetrios'un MÖ. 305'te Rodos adasına sefer yaptığı sırada Rodos adası Ptolemaios ile müttefikti. Demetrios, Rodos'u almak için dönemin en teknolojik savaş aletlerini kullanmış olsa da Rodos'u alamamıştır. Bir yıldan fazla süren bu kuşatma neticesinde Rodos alınamamasına rağmen Demetrios "Poliorketes" yani kuşatıcı lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Sonrasında Demetrios ve babası Antigonos' Teselya'yı Kasandres elinden kurtarmak için Yunanistan'a gitti ve orayı alarak batıdaki gücünü kesinleştirmiş oldu. Bunun sonucu olarak Antigonos'un daha da

¹⁰⁹ R. Malcolm Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi M.Ö. 323-30*, Homer Kitapevi, İstanbul 2017, s. 53.

¹¹⁰ Yüksel Arslantaş, Cuma Ali Yılmaz, *a.g.m.*, s. 365.

¹¹¹ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 464.

güçlenip kendileri adına ciddi bir tehdit oluşturma ihtimaline karşın Ptolemaios, Lysimakhos ve Seleukos, Antiogos ve oğlu ve Demetrios'a karşı bir koalisyon oluşturdu. Lysimakhos, Antigonos'u ortadan kaldırmak için Anadolu'yu işgal edecek o esnada Kasandres üstündeki baskıyı azaltmış olacaktı. Böylece Antigonos hem Kasandres hem de Lysimakhos ile uğraşmak zorunda kalacaktı. Daha sonrasında ise Seleukos ordusu ile gelip Lysimakhos ile birleşmesinin ardından Antigonos'a karşı neredeyse eşit bir askeri güce ulaşmış olacaktı. Ptolemaios ise Antigonos'un Filistin ve Suriye'deki koluna saldıracaktı¹¹².

Lysimakhos ile Seleukos'un orduları bileşmesinin ardından İpsos (Çay)'da karşı karşıya geldi ve yapılan savaşı Antigonos kaybetmiştir. Antigonos savaş meydanında hayatını kaybederken oğlu Demetrios kaçmıştır (MÖ. 301). Böylece İskender'in imparatorluğunu tekrar canlandırmak isteyen ve merkezi güç sahibi olan Antigonos tehdidi ortadan kalkmış ve Antigonos'un toprakları paylaşılmıştır. Bu toprak paylaşımının ardından Mısır'da Ptolemaioslar, Trakya ve Küçük Asya'da Lysimakhoslar, Mezopotamya ve Suriye'de Seleukoslar ve Kassandres'in Makedonya Devleti olmak üzere 4 büyük Helenistik Krallık ortaya çıkmıştır¹¹³. Ptolemaios'un aşağı Suriye ve Filistin'i alması İpsos Savaşı'nda aktif olarak rol oynamadığından dolayı Seleukos tarafından haksız bir pay olarak görüldü ve bu paya karşı çıktı. Ptolemaios'un aldığı bu toprak Seleukos ile arasında uzun sürecek bir mücadeleye girişmesine neden olacaktır¹¹⁴.

İpsos'tan sonra Demetrios İyonya, Karya, Kıbrıs, Fenike ve Ege adalarını ele geçirmeye devam etmiş, bunlara ek olarak da Yunanistan'da bulunan Megara ve Korint gibi önemli üsleri ele geçirmiştir. Böylelikle Demetrios, sahip olduğu donanma ile bir nevi deniz krallığı kurmuş oluyordu. Demetrios, Ptolemaios ve Seleukos'un dostluğunu kazanmasının ardından MÖ. 294'te Atina'yı zaptetmiştir. Aynı yıl Kasandres'in ölümünden dolayı Makedonya'da ortaya çıkan taht kavgalarından faydalanarak Kasandres'in oğlu İskender'i öldürttü ve kendisini orada kral ilan etmiştir. İsteddiği birçok yeri elde eden Demetrios bunlarla yetinmeyip babası Antigonos'un Asya'daki büyük devletini kurmaya niyetlenince karşısında Lysimakhos, Pirhos, Seleukos ve Ptolemaios'ı bulmuştur. Demetrios, Lysimakhos

¹¹² Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹¹³ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007 s. 46.

¹¹⁴ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 141.

ve Pirhos'un Makedonya'ya girip kendi aralarında paylaştığını ve akabinde Atina'nın da bağımsızlığını ilah ettiğini öğrenince oğlu Antigonos Gonatas'ı Yunanistan'daki diğer yerlerinin başına geçirerek Lysimakhos ile savaştı. Bu savaşı kaybeden Demetrios MÖ. 286'da Seleukos'un eline esir düşmüş ve daha sonra 283 yılında ölmüştür¹¹⁵.

2.3. Kurupedion Savaşı

Diadokhlar arasındaki son savaş olan bu savaşın başlamadan önce bazı Anadolu kentleri Lysimakhos'a karşı Seleukos'u yardıma çağırmıştır. Lysimakhos'un hâkimiyetinde olan topraklar onun yönetiminden memnun kalmadıkları için Torosları aşip gelen Seleukos ve ordusunu kucak açarcasına karşılamışlardır. MÖ. 281'de Hermos (Gediz) vadisinde bulunan Korupedion'da yapılan savaşta¹¹⁶ Lysimakhos savaş esnasında bir mızrakla vurularak öldürülmüştür. Lysimakhos'un ölümünün ardından Lysimakhos krallığı toprakları Seleukos'ların eline geçerek onların bir parçası haline gelmiştir¹¹⁷.

Seleukos, Lysimakhos'un karşısında kazandığı zaferden sonra ertesi yıl MÖ. 280'de Makedonya'ya varmak için yola çıktı. Artık yaşlandığından ötürü Asya'daki topraklarının yönetimini oğlu Antiokhos'a bırakmıştır. Ptolemaios Keraunos, Seleukos'a refakat ederken bir suikast ile onu öldürmüştür¹¹⁸. Böylelikle İskender'in kurduğu büyük devletin topraklarında, Mısır'da I. Ptolemaios Soter idaresinde Ptolemaioslar, Önasya'da I. Antiokhos Soter idaresinde Seleukoslar, Makedonya'da I. Antigonos Gonatas idaresinde Antigonoslar olmak üzere 3 büyük krallık kurulmuştur¹¹⁹.

¹¹⁵ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 467.

¹¹⁶ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 142-143.

¹¹⁷ Memnon, VIII.

¹¹⁸ Memnon, XIII.

¹¹⁹ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 143.

III. BÖLÜM

1. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR

Ptolemaios, Yunan usulüne göre kendi hükümdarlık döneminin İskender'in ölüm tarihi olan MÖ. 323'te başladığını kabul etmiştir ve buna karşı olarak Mısır halkı ise Ptolemaios'un kendileri için bir kral olduğunu MÖ. 305 olarak kabul ediyordu. Ptolemaios'un Antiogos ve Demetrios karşısındaki başarıları ve özgüveni onun Mısır'da uzun bir süre var olacağını açık bir göstergesi olmuştur. Mısır'ı işgalde Kuzeyden gelecek bir saldırının başarılı olmasına dek neredeyse yüz elli yıl geçecekti. Bu dönem boyunca da Ptolemaios'lar MÖ. 306'dan sonra Mısır'da Helenistik dünyanın uzun ömürlü bir gücü olarak kendini koruyacaktı¹²⁰.

1.1. I. Ptolemaios (Soter: Kurtarıcı) (MÖ. 305-383/2)

İskender'in çocukluktan arkadaşı ve Lagos'un oğlu olan Ptolemaios daha sonra yapılacak olan Doğu seferinde İskender'in en güvenilir generallerinden biri olmuştur. İskender'in MÖ. 323'deki ani ölümünden sonra Ptolemaios İskender'in Mısır satrabı olarak önemli rol oynamıştır. İskender'in imparatorluğunun dağılmasıyla Diadokhlar denilen generaller, imparatorluğa güçlü ve açık bir varis olmadığı süre boyunca kendi bağımsız çıkarlarını sürdürmüşlerdir¹²¹.

I. Ptolemaios ilk dış politika icraatına MÖ. 322 yılında Kirene'yi işgal ederek başlamıştır. Aynı yıl Antipatros ve Lysimakhos'un Perdikas'ın otokratik yönetimine karşı oluşturdukları koalisyon kuruldu ve I. Ptolemaios'da bu koalisyona katılmıştır. Ayrıca o döneme, iki yıl boyunca mumyalanmış halde Babil'de duran İskender'in bedeninin taşınması hakkında tartışma çıktı ve Perdikas, İskender'in na'sının Aigai'deki Makedon krallarının mezarlarının bulunduğu bir mezarlığa defnedilmesini emretti. Fakat I. Ptolemaios buna itiraz ederek İskender'in cesedinin Memfis'e getirilmesini sağlamıştır ve daha sonra da İskenderiye'ye taşınmıştır¹²².

I. Ptolemaios, İskenderiye'ye gitmeden önce Memfis'e girmesiyle Memfis'te kaldığı sıralar orada Sarapis ve İsis Kültünü benimsemiştir. Bu Ptolemaios'un yaptığı zekice girişimlerden sadece birisidir. Ptolemaios'un böyle bir girişimde

¹²⁰ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s.61.

¹²¹ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 208-209.

¹²² Günther Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, Trans: Tina Savedraa, Routledge Ltd., New York 2001, s. 14-15.

bulunmasının iki sebebi vardır. Birincisi, oradaki halkın gönlünü kazanmak, ikincisi ise gerçekten orada bulunduğu süre içinde bir değişim yaşamasıdır. I. Ptolemaios, etki alanını genişletme çabalarına giriştiğinde hiçbir zaman İskender'in topraklarının bütününe yönetme fikrine sahip olmamıştır. Bunun aksine I. Ptolemaios, geleceğin daha küçük krallıkla yönetileceğini fark eden ilk haleflerden biri olabilirdi. I. Ptolemaios, İskender'in sadece en zengin olan ilini değil aynı zamanda stratejik olarak en doğru yerde bulunmasından dolayı Mısır'ı seçmiştir. Ancak Ptolemaios başkent konusunda bir kararsızlığa kapılmıştır. Eğer İskenderiye'yi seçerse, başkent denizden gelen savunmalara karşı korumasız kalacaktı. Bu yüzden I. Ptolemaios, ilk önce Memfis'e gitmiştir ve daha sonrada İskender'in cesedini buraya taşımıştır. Daha sonra Akdeniz ülkeleriyle ittifaklar yaparak İskenderiye için bir güvenlik çemberi oluşturduktan sonra İskenderiye'ye dönebilmıştır¹²³.

Mısır'ın Ptolemaios'un yönetimine verilmesi MÖ. 321'de Triparadeisos kararında kesinleşmiştir. Daha sonraki yıllarda ise Ptolemaios, Mısır dışında da toprak sahibi olmak için bazı mücadeleler vermiştir. Ptolemaiosların Anadolu'dan toprak sahibi olmak için verdiği savaşlarda en çok Seleukoslar ile savaşmışlardır. Ptolemaiosların Anadoluda toprak edinmek istemelerinin en büyük sebepleri arasında Akdeniz ve Ege denizinde üstünlük kurmak istemesinin yanı sıra Mısır'da bulunmayan doğal kaynaklara da birinci elden ulaşmaktır¹²⁴.

I. Ptolemaios Akdeniz bölgesini güvence altına almak için Kıbrıslı krallarla anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmadan haberdar olan Perdikas, I. Ptolemaios'un gücünü kırmak için Mısır ile savaşma kararı almıştır. Perdikas, Mısır'da yaptığı iki savaşı da kaybetmesi ve Nil nehrini geçerken ağır kayıplar vermesi ardından MÖ. 320 (kimi kaynaklara göre MÖ. 321) yılının yaz aylarında çadırında iken bir suikast sonucu öldürülmüştür. MÖ. 319 yılında Antipatros'un ölümünün ardından I. Ptolemaios Suriye ve Fenike'yi kendi topraklarına katmıştır ve daha sonra ordusunu buralardan çekerek sadece belirli bölgelerde garnizonlar bırakmıştır¹²⁵.

I. Ptolemaios MÖ. 310 yılında Antigonos'a savaş ilan etmiş ve Dağlık Klikya bölgesini ele geçirmiştir ancak daha sonra Antigonos'un oğlu Demetrios, işgal edilen yerleri Ptolemaios'dan tekrar almıştır. MÖ. 309 yılında I. Ptolemaios, Antigonos'un

¹²³ Walter M. Ellis, *Ptolemy of Egypt*, Routledge Ltd., London and New York 1994, s. 29-32.

¹²⁴ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 136

¹²⁵ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 15-16.

kontrolünde olan Likya'ya saldırarak ele geçirmiştir¹²⁶. Ptolemaios, kurduğu krallığı kendisine bağlı bir merkezi sistemle ve kendine özgü ekonomik sistemlerle yönetmiştir¹²⁷. Ptolemaios'un Lykia'yı elinde tutması buranın Ege Denizi'ne açılan stratejik bir öneme sahip olması ve doğal kaynakları bakımından Mısır'da bulunmayan kaynaklara ev sahipliği yapması açısından önemlidir. I. Ptolemaios'un Lykia'da ki egemenliği uzun sürmedi ve aldığı tarihten kısa bir süre sonra tekrar kaybetmiştir. Daha sonrasında da I. Ptolemaios, MÖ. 295 yılında Lykia'yı tekrar almıştır¹²⁸.

MÖ. 294 yılında Demetrios Makedon kralı olunca giriştiği bazı faaliyetler Lysimakhos, Seleukhos ve Ptolemaios'u tedirgin etmiştir ve Demetrios'un Küçük Asya'daki topraklarına saldırmışlardır. Bu saldırılar sonucu Lysimakhos Küçük Asya'nın batı kentlerini ve Seleukhos Kilikya'yı egemenliği altına almıştır. Ptolemaios ise stratejik önemi olan ve doğal kaynakları zengin olan Kıbrıs adasını hâkimiyeti altına almıştır¹²⁹.

I. Ptolemaios MÖ. 283 ya da 282 yılının kış aylarında 84 yaşında ölmüştür. Ptolemaios izlediği politikalar ile bundan sonra ki dönemde ki dış politikanın temellerini atmıştır¹³⁰. I. Ptolemaios ülke yönetiminde kendini kamu işlerine adanmıştı. 700.000 kitap ve papirüs parşömeni içeren ancak günümüze hiçbir kalıntısı olmayan İskenderiye Kütüphanesini kurdu. Bu kütüphane halka açıktı ve tarihteki devlet tarafından desteklenen ilk kütüphaneydi. Bu kütüphanede Öklit MÖ. 300'de *Elementler* kitabını yazdı, Eratosthenes dünyanın çevresini hesaplamıştır. Aynı zamanda antik dünyanın 7 harikası içinde olan İskenderiye Feneri'de bu dönemde inşa edilmiştir. I. Ptolemaios'un yönetim şeklinde devletin tıpkı bir şirket gibi yönetildiği görülür. I. Ptolemaios rahipleri yönetim için desteklemiştir. Bütün toprak satışlarında %10'luk bir ağır vergi vardı ve papirüs gibi malları tekeline tutuyordu. Bu dönemde Mısır'ın zenginliğinin ana kaynağı olarak kabul görülen tahılı bol miktarda ihraç ediyordu¹³¹.

¹²⁶ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 136.

¹²⁷ Yüksel Arslantaş, Cuma Ali Yılmaz, *a.g.m.*, s.365.

¹²⁸ Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 136.

¹²⁹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 23.

¹³⁰ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 28.

¹³¹ Bob Brier, *a.g.e.*, s.126-127.

Ayrıca başlarda genel olarak Ptolemaios yönetimindeki Mısır halkı İskender'i hoşgörü ile karşılamış olsa da Ptolemaioslar yönetimi altında kendileri dışlanmış hissetmeleri için belli başlı sebepler mevcuttu. Bu sebeplerden başlıca ve en önemli olanları sosyal ve ekonomik eşitsizliktir. Toplumda Mısırlılar, Hellenlere göre daha düşük bir sınıfa mensuptur. Mısırlılar zanaatkâr ve kraliyet topraklarının kiracıları konumundalardı. Her ne kadar mülk sahibi Mısırlılar olsa da her zaman Hellenlerin toprakları daha çok olmuş ve daha o bölgede daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Hatta Mısır'da Milliyetçi olarak adlandırabileceğimiz ve ülkelerinden yabancılardan gitmelerini isteyen Mısırlılardan oluşan bir topluluk bulunmaktadır¹³².

1.2. II. Ptolemaios (Philadelphos: Kardeşsever) (MÖ. 282-246)

I. Ptolemaios ölmeden önce Berenike'den olan oğlu II. Ptolemaios'u saltanat ortağı yapmıştı ve bunun üzerine ilk karısı Everidike'den olan oğlu Ptolemaios Keravnos ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Ptolemaios krallığında taht değişimi iç karışıklık olmadan gerçekleşmiştir¹³³.

MÖ. 282 yılında tahta çıkan II. Ptolemaios aktif bir siyasi politika benimsemiştir. II. Ptolemaios tahta çıktığında babası I. Ptolemaios tarafından Küçük Asya'nın Güney ve Batı kıyılarına kurulmuş olan üsleri güçlendirip genişletmek için çaba harcamıştır ve I. Antiokhos'un doğu bölgeleriyle ilgilenmesini fırsat bilerek¹³⁴ Suriye halkını Seleukoslara karşı kışkırtmış topraklarını genişletmek istemiştir. Bu durum kralı MÖ. 274-271 arası yapılacak olan 1. Suriye Savaşı'na götürmüştür. I. Antiokhos ile II. Ptolemaios Suriye topraklarını paylaşma politikası birbirlerine zıt düştüğü için aralarında ciddi problemler doğmasına sebep olmuştur. I. Antiokhos MÖ. 275'de II. Ptolemaios'un kardeşiyle ona karşı bir ittifak politikası yürütmüştür. II. Ptolemaios'un kardeşi, Mısır'a saldırıda bulunmuştur ve bunu kendi lehine bir avantaj olarak görev I. Antiokhos Ptolemaiosların Suriye üzerindeki topraklarına saldırmıştır. Bu esnada I. Antiokhos, Mısır'a bir saldırı düzenlemiştir. Bunu haber alan II. Ptolemaios ordusuyla beraber I. Antiokhos'un ordusunun önüne geçerek savaş Ptolemaioslar tarafından kazanılmıştır. 4 yıl süren savaşın sonunda MÖ. 271'de bir barış anlaşması yapılarak savaş sona ermiştir. Savaş sonunda II.

¹³² H. Idris Bell, *Egypt From Alexander The Great to The Arab Conquest*, The Clarendon Press, Oxford 1948, s.36-37.

¹³³ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 467.

¹³⁴ Francois Chamoux, *Hellenistic Civilization*, Trans: Michel Roussel, Blackwell Publishing, Malden 2002, s. 21 s. 70.

Ptolemaios kendi ülkesindeki ufak çapta isyanlarla uğraşmıştır. Bu savaş sonucunda Kuzey Suriye ve Kilikya'nın belirli bir bölümü II. Ptolemaios'un hâkimiyeti altına girmiştir¹³⁵.

II. Ptolemaios'un Mora ve Ege adaları hakkındaki politikaları onun Makedonya'da bulunan Demetrios'un oğlu Antigonos Gonatas ile karşı karşıya gelmesine sebep olacaktı. II. Ptolemaios, 1. Suriye Savaşı ve sonrasında çıkan olaylar ile meşgulken Makedonya'da Antigonos Gonatas, Yunan kralı olan Pirus'u yendi ve Yunanistan'daki etkisini güçlendirdi. Antigonos'un babası Demetrios gibi denizlerdeki hâkimiyetini güçlendirmesi adalar birliğinin koruyucusu görevinde olan II. Ptolemaios'u direk olarak tehdit etmesi demekti ve buda direkt olarak krallığın tehdit edilmesi demekti. II. Ptolemaios denizde sahip olduğu güce güvenerek Kuzey Ege'de müdahaleci bir politika sergilemiştir. Makedonlarında sahip olduğu deniz gücü II. Ptolemaios'un savaşa girmesinde onun için kışkırtıcı bir sebep olacaktı. MÖ. 267-261 yılları arası II. Ptolemaios ile Antigonos Gonatas arasında yapılan Khremonidean Savaşı, Ptolemaioslar ve onların müttefiklerin yenilgisi ile sonuçlanmıştır¹³⁶.

II. Ptolemaios'un siyasi tarihine bakıldığında Khremonidean Savaşı'ndan bir yıl sonra Seleukoslar'la girdiği 2. Suriye Savaşını görülmektedir. Savaş öncesinde I. Antiokhos, MÖ. 261 yılında uzun ve başarılı bir saltanat döneminin ardından sebebi bilinmeyen bir şekilde ölmüştür. II. Antiokhos babasının yerini alır almaz en kısa sürede kendi gücünü göstermek için Suriye, Filistin ve Fenike'yi almak için hareketlere girişti ve bu onun II. Ptolemaios ile karşı karşıya gelmesine neden olacaktı. II. Antiokhos'un bu tavrı beraberinde 2. Suriye Savaşını getirmiştir¹³⁷.

II. Ptolemaios ile II. Antiokhos arasında MÖ. 260 yılında 2. Suriye Savaşı patlak verdi ve bu savaşta II. Ptolemaios büyük kayıplar vermesinin yanı sıra Anadolu'nun kıyılarında olan ve onun için stratejik olarak büyük önem taşıyan üslerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Daha fazla kayıp vereceğini anlayan II. Ptolemaios, II. Antiokhos ile M.Ö. 253'te bir hamle ile barış antlaşması yaparak

¹³⁵ Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, "Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları Üzerine Bir İnceleme", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt-Sayı: 14-39, (2017), s. 121-122-123.

¹³⁶ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 40-41-42-43.

¹³⁷ Trevor Bryce, *Ancient Syria: A Tree Thousand Year History*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 173.

savaşı sona erdirdi. Antlaşma hükümleri gereğince II. Antiokhos II. Ptolemaios'un kızı ile evlenecek ve ondan doğacak çocuk ise kendisine ardıl olacaktı. Böylece Suriye sorununu halleden II. Ptolemaios akabinde Khremonidean Savaşı'nda kırılan deniz gücünü tekrar kazanmak için Antigonos Gonatas'a savaş açtı ve deniz gücünü tekrar kazandı, Ege adalarını tekrar hâkimiyeti altına aldı.¹³⁸ (MÖ. 250)

MÖ. 3. yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde Kuzey Mora yarımadasındaki Achaea Birliği ve Yunanistan'daki Aetean Birliği, Ptolemaioslar için büyük bir önem arz etmekteydi. MÖ. 280'den beri örgütlenen Achaea Birliği'nin, Makedon hegemonyasına karşı mücadele etmesi onun Ptolemaioslarla aynı amaca hizmet ettiğinin göstergesiydi. Bu amaçtan dolayı II. Ptolemaios, Achaea Birliği'nin maddi desteğini karşılamaya başladı. Genel olarak ise MÖ. 3. yy'ın ortalarında Ege'de Ptolemaios etkisinin arttığı görülmektedir¹³⁹.

Babası I. Ptolemaios'un kurduğu idari mekanizmayı geliştirmiş ve bununla birlikte geliştirilen yeni ekonomi sistemi monarşinin refahını halka göstermiştir. Bunların yanı sıra İskenderiye'de tanrılar için kutsal alanlar inşa ettirmiş ve İskenderiye Kütüphanesi'nin zenginleştirilmesi için çalışmalarda bulunmuştur¹⁴⁰ Ayrıca Kral II. Ptolemaios'un tahta çıktığı tarihten yaklaşık 2 sene sonra yani yaklaşık MÖ. 280 yıllarında Kral II. Ptolemaios'un emri ile Mısır tarihinin 31 sülaleye ayrıldığı bir derleme Manetho tarafından hazırlanmıştır¹⁴¹. Ayrıca Kleopatra'ya kadar ki dönemde II. Ptolemaios'un eşi ve aynı zamanda ikinci karısı olan II. Arsinoe bir kadın olarak ülkede söz sahibi olan önemli kraliçelerden ilki olmuştur¹⁴².

1.3. III. Ptolemaios (I. Euergetes: Hayırsever) (MÖ. 246-222)

II. Ptolemaios'un MÖ. 246'nın başlarında ölümünün ardından yerine oğlu III. Ptolemaios MÖ. 28 Ocak 246'da tahta geçmiştir¹⁴³. Seleukos kralı II. Antiokhos'un ölümüne değin yaptığı anlaşmadan dolayı Ptolemaioslar ile Seleukoslar arasında belirgin bir anlaşmazlık olmamıştır. II. Ptolemaios ve II. Antiokhos arasında yapılan antlaşmaya göre II. Antiokhos öldüğünde tahta geçecek varisler arasında II.

¹³⁸ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 475.

¹³⁹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁴⁰ Francois Chamoux, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁴¹ Charles Freeman, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴² Sally-Ann Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Malden 2008, s. 126.

¹⁴³ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 46.

Antiokhos'un II. Ptolemaios'un kızı Berenike'den olan oğlu ve eski karısından olan oğlu II. Seleukos (Kallinikos) ve II. Antiokhos (Hieraks) vardı¹⁴⁴. II. Antiokhos öldükten sonra o sıralar Antakya'da olan Berenike kendisinin Laodike tarafından öldürüleceğinin haberini alınca kardeşi III. Ptolemaios'a haber gönderdi. III. Ptolemaios Antakya'ya geldiğinde kardeşi hala yaşıyordu fakat daha sonra Berenike ve oğlu öldürülmüştü. Bunun üzerine III. Ptolemaios, Seleukos devletine savaş açmıştır ve ordusunun başında Mısır'dan Kuzey Suriye'yi işgal etmeye gitti. MÖ. 246-241'de gerçekleşen 3. Suriye Savaşı'ı veya Laodicean Savaşı olarak bilinen bu 5 yıllık savaşın ardından¹⁴⁵ III. Ptolemaios Mezopotamya'yı işgal edip Babil gölgesine kadar ulaşmıştır ve Ionia, Karia, Licia, Pamphylia ve Kilikya'nında içinde bulunduğu Anadolu'da stratejik olarak büyük önem taşıyan yerleri ele geçirmiştir¹⁴⁶. Ptolemaios ülkesinde çıkan bir isyandan dolayı tekrar Mısır'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu fırsattan faydalanan II. Seleukos Antakya Liman'ı hariç Ptolemaiosların ele geçirdiği yerlerin hepsini tekrar kendi topraklarına katmıştır¹⁴⁷.

Çünkü II. Seleukos ve annesinin hala bölgede hatırı sayılır bir gücü vardı ve bu yüzden III. Ptolemaios bölgeye tamamen nüfuz edememişti ve II. Seleukos Ptolemaios ordusu çekilir çekilmez rahat bir şekilde tekrar genişlemiştir. Ptolemaiosların geri çekilmesine sebep olan faktöre bakıldığında, Cyrenaica'daki bir isyan sonucu olduğu ya da Nil'in yükselmesine bağlı olarak bir kıtlık tehdidinden dolayı olduğunu düşünüyordu¹⁴⁸.

MÖ. 241'de Ptolemaiosların lehine olacak bir anlaşma yapılmıştır ve Seleukoslarda kendi içinde uzun sürecek ve büyük çapta sallantıya yol açacak olan bir taht kavgası baş göstermiştir. Bu taht kavgalarından dolayı Seleukoslar güçsüzleşince Partlar bağımsızlarını ilan etmişlerdi. Bunun yanı sıra Seleukosların bu güçsüz durumu Ptolemaiosların fazla bir güç harcamadan Helenistik Dünya'nın en güçlü devleti olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Pamfilya'yı hesaba katmazsak

¹⁴⁴ Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, *a.g.m.*, 124.

¹⁴⁵ Edwyn Bevan, *A History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty*, Methuen & Co. Ltd., London 1927, 190.

¹⁴⁶ Francois Chamoux, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁴⁷ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 476.

¹⁴⁸ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 196-197.

MÖ. 3. YY boyunca Ptolemaioslar fazla bir değişikliğe uğramadan topraklarını korumuştur¹⁴⁹.

Bu dönemde bilgin Eratosthenes hem İskenderiye Kütüphanesi'nden sorumlu ve bir sonraki varis olan IV. Ptolemaios'un hocası konumundaydı¹⁵⁰.

III. Ptolemaios'da babası ve dedesi gibi Yunanistan'daki mücadelecî politikayı devam ettirmeyi sürmüştür. Achaeans Birliği, Aratos'un önderliğinde Aetean Birliği ile mücadelelerde bulunmuş ve Makedonlara karşı başarılar elde etmiştir. Bu da Aratos'un ortak düşmanı olan Makedonlara karşı III. Ptolemaios ile yakınlaşmasına sebep olmuştur ve III. Ptolemaios MÖ. 243'de birliğin hegamonu seçilmiştir. Birliğin hegamonu seçilmesinin ardından kral Ptolemaios, Aratos'u yıllık para ödemeleri ile desteklemiştir. Bu esnada Seleukoslarda III. Seleukos'un kısa hükümdarlığının ardından tahtın MÖ. 223-187 arası sahibi olacak olan kardeşi III. Antiokhos devralmıştır ve aynı yıl III. Ptolemaios hayata gözlerini yummuştur. Kaynaklara bakıldığında ise III. Ptolemaios hakkında utandırıcı bir davranışının olduğu bir bilgi bulunmamıştır¹⁵¹.

1.4. IV. Ptolemaios (Philopator: Babasever) (MÖ. 221-204)

MÖ. 223-220 arası İskender'in bıraktığı topraklar üzerinde kurulan devletlerde taht değişikliği yaşanmıştır. MÖ. 223 yılında III. Antiokhos 18 yaşında Seleukosların, MÖ. 221 yılında 23 yaşında IV. Ptolemaios Ptolemaiosları ve MÖ. 220 yılında V. Philip 17 yaşında Makedonya Krallığı'nın başına geçti. IV. Ptolemaios babasının mirasını Kirene ve Kıbrıs'ı elinde tutuyordu ve sahip olduğu donanma da Gelibolu, Trakya ve Ege'deki birçok adada üstün konumdaydı¹⁵².

IV. Ptolemaios MÖ. 217'de Güney Filistin'de Rafia Kenti'nin yakınlarına 70000 piyade, 6000 süvari ve 73 savaş fili ile birlikte bir sefer düzenlemesi her iki kralın karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. III. Antiokhos, 62000 piyade, 5000 at ve 103 fil ile savaşa girmiştir. MÖ. 219-217 arasında yapılan ve 4. Suriye Savaşı olarak bilinen bu savaşı IV. Ptolemaios kazanmıştır. III. Antiokhos piyadelerinden

¹⁴⁹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹⁵⁰ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁵¹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 51-54.

¹⁵² Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 217-218.

10000'ini ve atlılarından 300'ünü kaybettikten sonra sağ kalan ordusuyla birlikte Antakya'ya dönmek zorunda kalmıştır¹⁵³.

IV. Ptolemaios, M.Ö. 217'de kız kardeşi Arsione ile evlendi ve MÖ. 210 yılında bir çocuğu oldu. Bu çocuk krallığın varisi olan V. Ptolemaios (Epiphanes)'ti.¹⁵⁴

Her iki devlet arasında tekrar anlaşmazlık çıkınca her iki ordu tekrar karşılaşmıştır ve bu kez kazanan III. Antiokhos olmuştur. Bu savaştan sonra MÖ. 205'te yapılan antlaşma gereğince IV. Ptolemaios Mısır, Suriye, Anadolu ve Balkanlar'daki bütün topraklarını Seleukoslara vermiştir. Daha sonra ordusuyla birlikte Ege'ye doğru ilerleyen III. Antiokhos, Ptolemaioslar için önemli bir tehdit oluşturmuştur ve bu ilerleyiş iki devleti 5. Suriye Savaşı'nda tekrar karşı karşıya gelmesine yol açacaktır¹⁵⁵.

IV. Ptolemaios döneminin sonlarına doğru çıkan iç çatışma Nubia kralları tarafından destekleniyor ve kralın ölümünden sonrada devam edecekti. Bu iç çatışma Mısır'da Ptolemaios idare sisteminde çatlakların olduğunu göstermektedir¹⁵⁶.

1.5. V. Ptolemaios (Epiphanes: Ünlü) (MÖ. 204-180)

MÖ. 204 yılının ilkbahar veya yaz aylarında IV. Ptolemaios henüz 40 yaşındayken ölünce yerine daha neredeyse 6 yaşında olan oğlu V. Ptolemaios geçmişti¹⁵⁷.

Mısır'da iç karışıklık devam ederken kralın 6 yaşında bir çocuk olması III. Antiokhos ile V. Philip arasında MÖ. 203/202 yıllarında gizli bir ittifak anlaşması yapılmasına ve sonucunda da V. Ptolemaios'un deniz ötesi topraklarının fethedilmesine yol açmıştır¹⁵⁸. Yeni kral uzun sürecek olan saltanatının ilk 20 yılında ülkesindeki isyanlarla ve imar projeleri ile uğraşacaktı¹⁵⁹.

V. Ptolemaios'un yaşça küçük olmasından dolayı III. Antiokhos bunu fırsata çevirmiş ve akabinde MÖ. 202-200 yılları arasında 5. Suriye Savaşı patlak

¹⁵³ Trevor Bryce, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁵⁴ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s.211.

¹⁵⁵ Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, *a.g.m.*, s. 125.

¹⁵⁶ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s.172.

¹⁵⁷ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s.133.

¹⁵⁸ Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 481.

¹⁵⁹ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s.172.

vermiştir¹⁶⁰. Seleukos kralı Anti-Lübnan Dağları'ndan güneye doğru ilerleyip ilk önce Şam'ı işgal etmişti. Saldırıyı öğrenen İskenderiye, Roma'dan yardım istemesi bir elçi heyeti göndermiştir. III. Antiokhos pek bir zorluk yaşamadan Filistin büyük bir bölümünü işgal etti. Ptolemaioslar bir direnç göstermesine rağmen artın Gazze'yi de kaybetmiş durumdaydı ve Fenike'nin kıyı kentleri Ptolemaios'un elinde kalmıştı. MÖ. 201/200 kış aylarında Ptolemaios generali Skopas Kudüs'ü geri almayı başarmıştır. Ancak Şam Seleukosların elinde kalmıştır¹⁶¹. Savaş sonunda Güney Filistin'e açılan bölgelerin kontrolü III. Antiokhos'un eline geçmiştir ve buralarda hem askeri hem de siyasi bir üstünlüğe sahip olmuştur. MÖ. 197'de ise V. Ptolemaios'un Trakya, Küçük Asya ve Ege Denizindeki toprakları işgale uğramıştır.¹⁶².

MÖ. 195'te III. Antiokhos'un kızı Kleopatra V. Ptolemaios ile nişanlanmıştır ve düğün MÖ. 194 yılında Refah'ta yapıldı. MÖ. 190'ların sonlarına doğru Ptolemaioslar Roma ile bağlarını yenilemeye çalışmıştır. Ptolemaioslar MÖ. 191'de ki Seleukos-Roma savaşının sonucunda Roma'lıları tebrik etmek için elçiler göndermişlerdi. Roma'dan yine olumlu bir hareket görememesi Ptolemaiosların kendilerini kandırmasıydı. Ptolemaiosların bundaki amacı Antiokhos ile aralarında olan savaşta Roma'yı kendi yanlarında bulundurmak ve Küçük Asya'daki kendi çıkarlarını korumaktı. Ptolemaiosların Doğu Akdeniz ve Suriye civarında eskiden sahip olduğu gücü tekrar kazanması ve var olan topraklarını koruması konusunda Roma'dan istediği desteği bulamayışı onu yalnız bir politika yürütmeye itmiştir. MÖ. 187 yılında ise III. Antiokhos'un öldürülmesi ardından Seleukosların tahtına 12 yıl hüküm sürecek olan ve başarısız bir kral olan IV. Seleukos geçmiştir. MÖ. 186 yılına gelindiğinde Ptolemaios'un eşi I. Kleopatra bir erkek evlat dünyaya getirdi. Bu erkek evlat MÖ. 180 yılında tahta geçecek olan VI. Ptolemaios Philometor'dur. V. Ptolemaios öldüğünde eşi I. Kleopatra henüz 24 yaşındaydı ve MÖ. 180'e yani oğlu başa geçene kadar toprakların kraliçesi konumunda olmuştur¹⁶³.

¹⁶⁰ Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, *a.g.m.*, s. 125.

¹⁶¹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s.136.

¹⁶² Nurgül Yıldırım, Meltem Temizkan, *a.g.m.*, s.125-126

¹⁶³ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 141-142.

Kral ayrıca o dönemde Mısır'ın yerli halkının hoşnutluğunu kazanmak ve yönetimde var olan sallantıya engel olmak için MÖ. 196'da bir taş¹⁶⁴ üzerine kendi erdemlerinin yazılı olduğu bir fermanı çoğaltarak ülkedeki tapınaklara yerleştirilmesi emretmiştir¹⁶⁵.

1.6. VI. Ptolemaios (Philometor: Annesever) (MÖ. 180-168)

V. Ptolemaios, III. Antiokhos'un kızı ile evlendiğinde Suriye bölgesinde endişeli ve pek güvenli durmayan bir barış süreci yaşanmıştır. Saltanatının son 13 yılında iki oğlu ve bir kızı vardı. Büyük oğlu olan IV. Ptolemaios takriben babası ile aynı yaşta tahta oturmuştu. Kral henüz küçük olduğu için annesi I. Cleopatra saltanat vekili gibi hareket etmiştir. Fakat 5 yıl sonra annesinin ölümünün ardından ona yardımcı olacak biri olmadığı için Ptolemaioslardaki iki yetkili olan Eulaeus ve Lenaeus'a fırsat doğmuştur. Eulaeus ve Lenaeus bu iki general IV. Antiokhos'a savaş açmanın güzel bir fikir olacağını düşünmüşlerdir. MÖ. 170 yılında 6. Suriye savaşı olarak bilinen savaş yaşandı ve bu savaş Ptolemaiosların yenilgisi ile sonuçlanmıştır¹⁶⁶.

Ptolemaiosların bu yenilgisi ardından Antiokhos, Pelusium'u işgal etti ve bu işgal Antiokhos'un MÖ. 169-168 yılında, hala Ptolemaioslarda olan Kıbrıs Adası'nı himayesi altına alması için ona bir yol açmıştır. Antiokhos'un rahat hareket etmesine sebep olan faktör MÖ. 170 ile MÖ. 164 arası Ptolemaios hanedanından kral VI. Ptolemaios ve kardeşi VIII. Ptolemaios'un arasında sürtüşme ve ülkedeki karışıklıktır¹⁶⁷.

Devlet MÖ. 164 yılı sonbaharına kadar VI. Ptolemaios, II. Kleopatra ve VIII. Ptolemaios tarafından yönetilmiştir. Üç kardeşinde kurallarının olması onları kendi aralarında yaşayacakları bir anlaşmazlığa itmiştir. VI. Ptolemaios çıkan anlaşmazlıklar neticesinde MÖ. 164'de Roma'ya gitmiştir. Kıbrıs'a geldikten sonra kardeşi ve aynı zamanda karısı olan II. Kleopatra onun yanına gelmiştir. MÖ. 164-

¹⁶⁴ Rosetta Taşı: Mısır'ın kendine has olan yazı tipi Hiyeroglif'in çözümünde bir anahtar niteliği taşıyan 3 dilde (Hiyeroglif, Demotik, Yunanca) yazılmış ve bu taş Napolyon'un Mısır seferi sırasında bulunmuştur. Bu Fermanla kral tarafından vergilerin kaldırıldığı, isyancılar ve mahkumlar hakkında çıkan aften bahsedilmektedir. Bkz: Marc Van De Mieroop, *Eski Mısır Tarihi*, Çev: Ali Oğuz Bozkurt, Homer Kitapevi, İstanbul 2019, s. 320.

¹⁶⁵ M. Naci Kayaoğlu-Ayşe Çetinoğlu, "Mısır Hiyerogliflerini Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt-Sayı:1-17,(2013), s.44.

¹⁶⁶ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 211.

¹⁶⁷ Trevor Bryce, *a.g.e.*, s.194.

163 yılları arasında VIII. Ptolemaios Mısır'a tek başına hükmetmiştir¹⁶⁸. IV. Ptolemaios Romalı legatuslar eşliğinde Mısır'a döndü ve hayatının sonuna kadar Mısır'ın tek kralı olarak hüküm sürmüştür. MÖ. 150 yıllarında VI. Ptolemaios'un oğlu Ptolemaios Eupator ölünce küçük kardeş olan VIII. Ptolemaios taht varisi olarak hayatına devam etmiştir¹⁶⁹.

1.7. VII. Ptolemaios (Neos Philopator: Yeni Babasever)

VI. Ptolemaios öldükten hem eşi hem de kız kardeşi olan Kleopatra dul kalınca bir sonraki varis olan oğlu VII. Ptolemaios Neos Philopator ile İskenderiye'de kalmıştı. Kocasının ölümü ardından büyük bir kısmı paralı askerlerde oluşan ordusu II. Demetrios katılmıştır. Kleopatra'nın asker sayısının azalması Sirenayka kralı olan VIII. Ptolemaios için bir şans doğmasına sebep olmuştur ve akabinde Mısır'a dönmüştür. Mısır'a döndüğünde yeğeni ve kız kardeşini Memfis'e sığınmaya zorlamıştır. Kleopatra kendi oğlunun çıkarlarını korumak adına VIII. Ptolemaios bir uzlaşmaya vararak evlenmiştir. Ancak VIII. Ptolemaios'un kendi oğlu olduğu an yeğeni ve aynı zamanda üvey oğlu olan VII. Ptolemaios'u öldürmüştür¹⁷⁰.

1.8. VIII. Ptolemaios (II. Euergetes, Physcon: Hayırsever, Göbekli) (MÖ. 145-116)

MÖ. 145-116 yılları arası hüküm süren VIII. Ptolemaios dönemi Ptolemaios hâkimiyetindeki Mısır'ın düşüşü olan yüz yıllık sürenin başlangıcı niteliğindedir. MÖ. 145'den itibaren hanedanlık iç çatışmalar yaşayarak iç savaşın eşiğinden dönmeye başlamıştı. Bu dönemden itibaren dikkatleri çeken diğer bir önemli durumda Kleopatra ismini taşıyan kraliçelerin hanedanlıkta git gide daha ön plana çıkmasıydı. Kleopatra adı Büyük İskender'in kız kardeşinden alınmış ve daha sonrasında MÖ.193 yılında III. Antiokhos'un kızı I. Kleopatra ile Ptolemaioslarda yer edinmiştir¹⁷¹.

Yeni kral kendisine karşı çıkanlara sert bir şekilde cevap vermesinin yanı sıra halkı kazanmak içinde af kararnameleleri çıkarmıştır. Bununla birlikte II. Kleopatra ile toprakların ortağı olması konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Artık Kleopatra, VIII.

¹⁶⁸ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 181-183.

¹⁶⁹ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s. 288.

¹⁷⁰ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁷¹ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s. 290.

Ptolemaios ile ortak yetkilere sahip bir yöneticiydi. Kral Ege'de bulunan son kalan üç Ptolemaios üssünden askerlerini geri çağırdı ve o andan itibaren Mısır'ı sadece Kızıldeniz'deki kaleler hariç Kıbrıs ve Sirenayka'nın yanı sıra Aşağı Nubya'nın kuzeyi kapsıyordu. MÖ. 144 yılında VIII. Ptolemaios'un bir oğlu olmuştur. Oğlunun doğumundan kısa bir süre sonra kral ile kendi karısı ve aynı zamanda kız kardeşi olan II. Kleopatra'nın kızı ve kendisinin de yeğeni ve aynı zamanda üvey kızı olan III. Kleopatra arasında yakın ilişkiler olmuştur. VIII. Ptolemaios, MÖ. 141-140 yıllarında III. Kleopatra ile evlenmiştir ve onu da karısı II. Kleopatra ile aynı rütbeye yükseltmiştir. İki kadın arasındaki mücadele ve kral ile II. Kleopatra arasındaki nefret imparatorluk ve hanedanlık için korkunç sonuçlar doğurmuştur¹⁷².

MÖ. 131 yılına gelindiğinde kral ile kız kardeşi arasında bir anlaşmazlık olmuştur. Kral sarayında hayatının tehlikede olduğunu anlayınca III. Kleopatra, ondan olan çocukları ve II. Kleopatra'dan olan 6-7 yaşlarındaki oğlu Memphites ile birlikte Kıbrıs'a kaçtı. Bu olay neticesinde II. Kleopatra tek başına bir güç olarak Mısır'da kalmıştır. VIII. Ptolemaios Kıbrıs'a gittikten sonra heykellerine saldırıların yapıldığını duyunca bundan II. Kleopatra'yı sorumlu tutmuştur. Bu duruma çok sinirlenen VIII. Ptolemaios, II. Kleopatra'dan olan oğlu Memphites'i öldürerek vücudundan parçaları kraliçeye göndermiştir. MÖ. 129'da Kral Ptolemaios İskenderiye'yi askeri bir seferle tekrar kazanmayı başarmıştır ve oğulları IX. Ptolemaios ve X. Ptolemaios ile beraber Mısır'a döndü. VIII. Ptolemaios'un bu seferinden sonra II. Kleopatra Mısır'ı terk etmiştir¹⁷³ VIII. Ptolemaios geriye kalan saltanat süresi boyunca topraklarının tek kralı olarak kalmış, sınırlarını güvence altına almaya çalışmış ve Haroeris ve Sobek'e adanmış olan bir çift tapınak yaptırmıştır¹⁷⁴.

1.9. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı)'un İlk Saltanat Dönemi (MÖ.116-107)

MÖ. 116'nın başlarında VIII. Ptolemaios, imparatorluk sınırları güvenli bir şekilde bırakarak hayata gözlerini yummuştur. Kralın ölümünün ardından Kraliçe III. Kleopatra tahta geçmişti¹⁷⁵. Kral'ın III. Kleopatra'dan beş çocuğu olmuştur. IX. ve

¹⁷² Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 195-196.

¹⁷³ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 311-313.

¹⁷⁴ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁷⁵ John Pentland Mahaffy, *A History of Egypt*, Charles Scribner's Sons, New York 1899, s.206.

X. Ptolemaios'un yanında IV. Kleopatra, V. Kleopatra (Kleopatra Selene) ve Kleopatra Tryphaena adında üç de kızı vardı¹⁷⁶.

Kraliçe III. Kleopatra en küçük ve aynı zamanda en sevdiği oğlu X. Ptolemaios'u sarayda üst düzey bir konuma getirdi ve onu toprakların yeni kralı yapmak istiyordu. Ancak Ptolemaiosları asıl oluşturan topluluk olan Makedonlar ve İskenderiye'lilerin geleneklerine göre ölen kralın çocuklarından en büyük olanı tahta geçmeliydi. Bundan dolayı MÖ. 116'da en büyük varis olan IX Ptolemaios yani diğer bir adıyla II. Soter tahta çıktı¹⁷⁷.

III. Kleopatra genç kralın eşi ve aynı zamanda kız kardeşi olan IV. Kleopatra'yı ondan uzaklaştırmış ve diğer kardeşi olan Kleopatra Selene ile evlenmeye zorlamıştı. Henüz genç ve tecrübesiz olan kral annesine karşı koyacak güçte değildi¹⁷⁸.

Romalılar Nil'in verimli topraklarıyla ilgilenerek elçiler göndermeye devam ediyordu. Bu esnada İskenderiye'de hanedanlığın taht mücadeleleri yeniden başlayacaktı. III. Kleopatra İskenderiye halkını, IX. Ptolemaios'a karşı kendisine bir suikast düzenleyeceğine inandırarak kışkırtmıştı. MÖ. 107 yılının sonbahar aylarında IX. Ptolemaios karısı Kleopatra Selene ve iki erkek çocuğunu Mısır'da bırakarak kaçmak zorunda kalmıştı. Kral kaçtığı zaman MÖ. 114'den beri Kıbrıs'ta olan kardeşi X. Ptolemaios, Kıbrıs'tan ayrılarak Mısır sınırına gitmiştir. III. Kleopatra onu Pelusium'dan alarak Mısır'a getirdi ve tahta çıkmasını sağladı¹⁷⁹.

1.10. X. Ptolemaios (I. Alexander) (MÖ. 107-88)

III. Kleopatra'nın oğlunu Kıbrıs'a kaçmaya zorlaması ardından X. Ptolemaios MÖ. 107 yılında tahta geçmiştir. III. Kleopatra ile kral olan oğlu arasında ikinci yüzyılın sonlarına doğru bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlığın sonucunda kral annesinden kaçmıştır ancak devletin gücünü bir nevi tek başına elinde tutan III. Kleopatra oğlunu getirtmeyi başarmıştır. Oğlunu getirmesi onun için pek de iyi olmamış ve X. Ptolemaios annesini öldürtmüştür. III. Kleopatra'nın yaşamı sürecinde izlediği politika onun devletin yönetiminde ölümü olan tarih MÖ. 101 yılı

¹⁷⁶ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁷⁷ John Pentland Mahaffy, *a.g.e.*, s.209.

¹⁷⁸ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 327-328.

¹⁷⁹ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 207.

Eylül ayına kadar etkin bir güç olarak kalmasını sağlamış ve Ptolemaios kadınları arasında en fazla hüküm süren kadın olmuştur¹⁸⁰.

Bu dönemlere baktığımızda krallardan çok kraliçelerin isminin geçtiği görmekteyiz. Devletin kaderinin değişmesinde önemli rolleri olan bu kraliçeler ona sadık bir halka ve birliklere sahipti. Buda onlara devletin içinde kendi istedikleri gibi hareket edip krala direkt olarak müdahale etme olanağı sağlamaktaydı. III. Kleopatra'nın MÖ. 101'deki ölümünün ardından X Ptolemaios, kardeşi IX. Ptolemaios'un kızı olan Kleopatra Berenike ile evlenmiştir. MÖ. 96 yılına gelindiğinde Ptolemaiosların dağılma sürecine girmesinde önemli bir etken olacak olan Kirene kralı olan Ptolemaios Apion ölümü gerçekleşmiştir. Ptolemaios Apion ölmeden önce krallığının topraklarını Roma halkına bırakılmasını vasiyet etmiştir. Bu olay Ptolemaiosların Roma tarafından yutulacağı ilk belirtisiydi¹⁸¹.

MÖ. 88 yılının başlarında X. Ptolemaios askeri bir isyan ve İskenderiye'de çıkan bir askeri ayaklanma sonucu tahttan indirildi. İskenderiye halkı Kıbrıs'ta olan IX. Soter'in tekrar Mısır'a gelip tahta geçmesini istemiştir¹⁸².

1.11. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı)'un İkinci Saltanat Dönemi (MÖ.88-80)

IX. Ptolemaios, MÖ. 88 yılında Kıbrıs'tan gelip 18 yıl aradan sonra tekrar kral olarak tahta çıkmıştır. Sürgünden dönüp topraklarının başına tekrar geçen kralın kardeşi Kleopatra Berenike babasının yanında kraliçe olarak yer almıştır. MÖ. 80 e kadar devam eden saltanat döneminde zayıf olan kral Teb'deki isyanlardan ötürü zor günler geçiyordu. Mısır'ın kaderini değiştirecek olay Roma İmparatorluğu'nun Mithridates ile savaştığı Küçük Asya ve Yunanistan'da gerçekleşmiştir. Romalı general ve devlet adamı olan Sulla Atina'yı yendiğinde, II. Ptolemaios Atina'ya Romalılardan gördükleri zararlara karşılık yardım teklifinde bulunmuştur. Bu yardımın karşılığında IX. Ptolemaios'a minnettar kalan Atinalılar Berenike ve IX. Ptolemaios'un 200 yıldan fazla süre ayakta kalacak bir heykelini yaptırmışlardır. Mithridates Savaşının devam ettiği esnada Sulla, MÖ. 87-86 kış aylarında Lucius Licinius Lucullus'u İskenderiye'ye elçi olarak göndermiştir ve kraldan yardım talep

¹⁸⁰ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 207-210.

¹⁸¹ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 331-332

¹⁸² Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 211.

etmiştir. Kral gönüllü veya gönülsüz bir şekilde bu yardım talebini kabul etmiştir ve Roma saflarına geçmiştir. Bu esnada hanedanlığın tek meşru erkek varisi olan XI. Ptolemaios, Mithridates'in orduları tarafından ele geçirilmişti. Roma ve Mithridates arasında MÖ. 85 yılında yapılan Dardanos Barışı neticesinde hanedanlığın tek erkek varisi Sulla'nın eline düşmüştür¹⁸³.

Kral son yıllarında dış politikada barışçıl bir siyaset uyguladı ve ülkesinde baş gösteren isyanlarla mücadele etmeye çalıştı. Ülkenin belirli yerlerinde çıkan isyanlar buz dağının sadece görünen kısmıydı. MÖ. 83/82 yıllarında Orta Mısır'da bir köy yüksek vergilendirme ve ekonomik sıkıntılardan dolayı köyü terk etmiştir ve ters edilen köylerde artık tarımsal üretim yaşanmadığı için nadas alanı endişesi büyük bir sorun olarak baş göstermiştir. MÖ. 81 yılının aralık ayının sonlarına doğru IX. Ptolemaios öldü ve tahtı kızı Kleopatra Berenikeye bırakmıştır¹⁸⁴.

1.12. XI. Ptolemaios (II. Alexander) (MÖ. 80-80)

IX. Ptolemaios öldüğünde yeğeni XI. Ptolemaios hala Roma'da yaşıyordu. Kralın ölümü Ptolemaioslar açısından çok önemli bir dönüm noktası sayılır. Ptolemaios toprakları bir Roma vassallığına dönüşmüştür ve bu dönemde Roma'ya sorulmadan devlet adına hiçbir önemli girişimde bulunulamamıştır. Roma, Ptolemaiosların kaderini değiştirecek hamle olan XI. Ptolemaios'u Mısır tahtına çıkarmadan önce Kleopatra Berenike İskenderiye'de sadece birkaç ay boyunca tek başına saltanat sürmüştür. MÖ. 80'de Sulla, XI. Ptolemaios'u Mısır'a gönderip kral yapma karşılığında Roma lehine bir vasiyet yazmasını istemiş ve bu durum Kleopatra Berenike'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Yaklaşık bir aylık bir sürenin ardından ülkedeki gerilim git gide artmıştı ve genç kral, İskenderiye halkı tarafından oldukça sevilen Kleopatra Berenike'yi öldürtmüştür. İskenderiye halkı bunu öğrendiği zaman XI. Ptolemaios'u sarayından çıktığı esnada linç etmiştir. XI. Ptolemaios, Ptolemaiosların kurucusu olan Soter'in soyundan gelen son yasal varisti¹⁸⁵.

1.13. XII. Ptolemaios (Neos Dionysos, Philopator Philadelphos, Auletes : Yeni Dionysos, Babasever Kardeşsever, Flütçü) (MÖ. 80-51)

¹⁸³ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s. 296-297.

¹⁸⁴ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁸⁵ R. Malcolm Errington, *a.g.e.*, s. 297.

Sulla tarafından Mısır kralı yapılan XII. Ptolemaios tahta geldikten kısa bir süre sonra kız kardeşi Kleopatra VI Tryphaina ile evlendi. Kral ve eşi VI. Kleopatra'nın M.Ö. 79/69 arası VII. Kleopatra ve birkaç çocuğu daha olmuştur. MÖ. 58 yılına gelindiğinde VI. Kleopatra Tryphaina, kocası ve aynı zamanda erkek kardeşi olan kral XII. Ptolemaios'u ülkeden sınır dışı etmiştir. Kral ülkesinde yokken ülkeyi kralın karısı ve kızı IV. Berenike yönetmiştir¹⁸⁶.

XII. Ptolemaios Roma'ya kaçıp ülkesinin başına yeniden geçmek için plan yapmaya başlamıştır. XII. Ptolemaios'un ülkesine tekrar kral olması için iki şey ihtiyacı vardı. Birincisi Roma senatosu tarafından tanınıp politik olarak bir yardım alabilmesiydi. İkincisi ise güçlü bir orduya ihtiyaç duyuyordu. XII. Ptolemaios gerekli desteği elde etmesinin ardından Mısır'a yürüdü¹⁸⁷.

Roma'lı General Aulus Gabinius ile beraber MÖ. 55 ilkbahar aylarında Mısır'a gelen XII Ptolemaios, tekrar Mısır kralı olmuştur. Kral tahta çıktıktan sonra yaptığı birtakım düzenlemelerin ardından kızı IV. Berenike'yi öldürtmüştür¹⁸⁸. Ancak XII. Ptolemaios'un bu aldığı destek dört yıl gibi kısa sürecek ikinci saltanatının Roma lejyonlarının desteği ile yönetilmesine sebep olacaktı¹⁸⁹.

XII. Ptolemaios, yaptığı düzenlemelerden sonra pek fazla yaşamadı ve MÖ. 51 yılının ilkbahar aylarında 44-45 yaşlarında İskenderiye'de hayata gözlerini yumdu¹⁹⁰.

1.14. VII. Kleopatra (Philopator: Babasever) (MÖ. 51-30)

Efsanelere bakıldığında VII. Kleopatra'nın başarısının daha çok fiziksel özellikleri ve cinsel çekiciliğinden dolayı olduğu savunulurken, antik kaynaklar Kraliçenin güzelliğinin orta düzeyin biraz üstünde olduğunu, zekâsı ve çekiciliğinden dolayı büyük başarılar elde ettiğini savunur. VII. Kleopatra'nın sekiz dil bilmesi onunda ataları gibi iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Çünkü Ptolemaioslar'da ikinci ve üçüncü yüzyıllarda büyük âlim ve şairler Ptolemaios prens ve prenseslerine özel ders vermişlerdir. Bunun muhtemelen VII. Kleopatra ve kardeşleri içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. XII. Ptolemaios'un kızı olan VII. Kleopatra, MÖ. 69

¹⁸⁶ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁸⁷ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 215.

¹⁸⁸ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 356.

¹⁸⁹ Peter A. Clayton, *a.g.e.*, s. 215.

¹⁹⁰ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 357.

yılında dünyaya gelmiştir. Çoğu tarihçinin kabulüne göre annesi Kleopatra Tryphaina'dır. Bunun yanı sıra VII. Kleopatra'nın kraliçe olmadan önceki gençlik ve ergenlik dönemi hakkında pek ayrıntılı bilgiye sahip değiliz¹⁹¹.

Babası öldükten sonra henüz genç bir kız olan VII. Kleopatra, 18 yaşında babasının ona vasiyeti üzerine henüz 10 yaşındaki erkek kardeşi ile evlenerek tahta çıkmıştır¹⁹². Kleopatra taht süresi boyunca halk gözünde ilahi bir rol oynamıştır ve geleneksel Mısır tanrıları ile halk arasında bir aracı konumunda olmuştur¹⁹³.

Daha 11 yaşında olan XIII. Ptolemaios, ülkenin bir kadın tarafından yönetilmesine karşı olan ve sadece onun yönetmesini isteyen bir danışman heyetine sahipti. MÖ. 48 yılına gelindiğinde iki kardeş arasındaki çekişme ciddi bir hal almıştı ve Kleopatra İskenderiye'den ayrılmıştı. Bu esnada Roma'da da bir iç çatışma vardı ve MÖ. 48 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Pompeius ile Gaius Julius Caesar arasındaki mücadele Kleopatra'nın geleceği için büyük önem arz etmekteydi. Aralarında geçen çatışmadan Gaius Julius Caesar galip çıkmıştı ve Pompeius Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştı. Pompeius'un Mısır'a geldiğini öğrenen Gaius Julius Caesar, Mısır'a doğru yola çıkmıştır¹⁹⁴.

XIII. Ptolemaios kız kardeşini sürgüne göndermekle kalmayıp Roma'ya da savaş açmıştı. Gaius Julius Caesar ordusu ve donanmasıyla İskenderiye'ye ulaşmış ve Roma'yı kuşattı. Gaius Julius Caesar İskenderiye'yi kuşattıktan sonra burayı aldı ve XIII. Ptolemaios boğularak ölünce Mısır ordusu MÖ. 47 yılında teslim oldu. Gaius Julius Caesar, Mısır'da Kleopatra ve kardeşini tahta çıkarmıştı. Romalı general artık Roma'ya dönmekte özgürdü fakat o Roma'ya dönmek yerine İskenderiye'de kalmayı tercih etti. Modern tarihçilere göre Gaius Julius Caesar'ın Roma'ya dönmeyip İskenderiye'de kalmasının sebebi Kleopatra ile aşk yaşamasıydı. Fakat pragmatik görüşe göre ise Gaius Julius Caesar Kleopatra'nın tahtına yerleştiğini görmek istiyordu. Daha farklı bir görüş ise Gaius Julius Caesar'ın uzun yıllar boyunca savaştığından dolayı genç sevgilisiyle biraz vakit geçirmek istemesiydi¹⁹⁵.

¹⁹¹ Stanley M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, London 2004, s. 11-12.

¹⁹² John Pentland Mahaffy, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁹³ Sally-Ann Ashton, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁹⁴ Duane W. Roller, *Cleopatra*, Oxford University Press, New York 2010, s. 57-59-60.

¹⁹⁵ Joyce Tyldesley, *Cleopatra Last Queen of Egypt*, Profile Books, London 2008, s. 97-98.

Kleopatra'nın kardeşi ile beraber tahta çıkması onu pek memnun etmemiştir. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Kleopatra Gaius Julius Caesar'dan hamile kalmıştır. MÖ. 23 Haziran 47 yılında Kleopatra, Caesarion (Ptolemy Sezar veya XV. Ptolemaios Sezar) isimli bir erkek evlat dünyaya getirmiştir ve akabinde Gaius Julius Caesar, MÖ. 46'da Kleopatra ve oğlunu Roma'ya getirdi. Gaius Julius Caesar'ın Kleopatra'yı Roma'ya getirmesindeki amaç Roma ve Mısır arasında bir anlaşma yapmaktır. Muhafazakâr cumhuriyetçiler Gaius Julius Caesar'ın diktatör olmasına gönülsüz olarak kabullenmek zorunda kalmışlardır. Gaius Julius Caesar'ın özel hayatı yakınındaki diğer devlet adamlarını rahatsız ediyordu. Çünkü Gaius Julius Caesar evliydi ve eşi Romalıydı. Roma'daki tedirginliğin sebebi Gaius Julius Caesar'ın Romalı olamayan bir kadınla evleneceğinin düşünmesinden kaynaklanmaktaydı. Daha sonra Gaius Julius Caesar, İskenderiye'nin Roma'nın ikinci başkenti olması hakkında teklif sunmuştur. Ancak bu senato tarafından onaylanmamıştır. Bütün bunlara engel olan ve Sezar'ın Kleopatra'nın etkisinde olduğunu düşünen kişi Gaius Julius Caesar'ın halefi Octavius'tu¹⁹⁶.

MÖ. 44 yılına gelindiğinde Gaius Julius Caesar, Kleopatra ve oğlu ile Roma'da iken bir suikast sonucu öldürülmüştür. Gaius Julius Caesar'ın ölümünün ardından Kleopatra Mısır'a dönmüştür ve Roma'da tekrar iç savaş patlak vermiştir. Bu esnada Mısır'da kıtlık ve gitgide yayılan veba hastalığı hâkimdi. Kleopatra Mısır'a geldikten sonra oğlu XV. Ptolemaios'un Mısır'ın meşru kralı olduğunu resmi olarak onaylatmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Kleopatra Roma iç savaşını kendi lehine kullanmak ve o iç savaşa ordusu ile birlikte dâhil olmak istemiştir. Ancak hastalandığı için tekrar İskenderiye'ye dönmek zorunda kalmıştır¹⁹⁷.

Gaius Julius Caesar'ın ölümünün ardından Roma'daki otorite boşluğu Gaius Julius Caesar'ın varisi olan Octavianus'un Roma'nın batı bölümünün yönetimi alması ve Marcus Antonius'un da Roma'nın doğu bölümünün yönetimini alması ile son bulmuştur¹⁹⁸. Kleopatra, Gaius Julius Caesar'ın katilleri olan ve daha sonra Marcus Antonius ile savaşan Cassius ve Brutus'e yardım etmeyle suçlanıyordu.

¹⁹⁶ Ron Miller ve Sommer Browning, *Ancient World Leaders: Cleopatra*, Chelsea House Publishing, New York 2008, s. 50-55-56.

¹⁹⁷ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s. 239-240.

¹⁹⁸ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 373

Marcus Antonius bu suçlamalar üzerine Kleopatra'yı Kilikya'ya çağırmıştır¹⁹⁹. Kleopatra, Marcus Antonius'u karşısına çıktığında etkilemeyi başarmış ve akabinde MÖ. 40-41 yıllarını İskenderiye'de birlikte geçirmişlerdir. Marcus Antonius'un sonunu getirecek olan bu birliktelikten MÖ. 40 yılında Alexander Helios ve II. Cleopatra Selene adını verdikleri ikiz çocukları olmuştur²⁰⁰.

MÖ. 36 yılına gelindiğinde Marcus Antonius, Kleopatra ile evlenmişti. Başarılı kumandanın Kleopatra ile evlenmesi ve İskenderiye'de yaşamaya başlaması onun Octavius ile savaşmasına neden olacaktı. Marcus Antonius MÖ. 34 yılında Ermenistan'a başarılı bir sefer yapmıştır ve bu sefer Roma için finansal olarak önemli bir seferdi. Başarılı geçen sefer sonrasında zafer kutlamalarının Roma'da değil de İskenderiye'de yapılması birçok Romalının Marcus Antonius'a karşı bir cephe almasını sağladı. MÖ. 32-31 yılları arasında Marcus Antonius, Octavius'un kız kardeşi Octavian'ı boşadığını Roma'ya bildirmiştir ve Roma'ya bağımlılığının sona erdiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Octavianus, Roma'da Marcus Antonius'un gücünün elinden alınması gerektiğine dair bir konuşma yaparak senatoda yeterli oy çokluğuna ulaşip Mısır'a savaş ilan etmiştir. MÖ. 2 Eylül 31 yılında Agrippa komutasında ki Roma filosu ile Marcus Antonius ve Kleopatra'nın filosu Yunanistan'ın batı kıyılarında ki Actium Körfezi yakınlarında karşı karşıya gelmiştir²⁰¹. Mısır ordusuna, Marcus Antonius'a bağlı Libya, Yukarı Kilikya, Kappadokya, Paphlagonya, Kommagene ve Trakyalı kralları doğrudan savaşa katılmış ve bunlarla birlikte de Pontos krallığı da büyük bir birlik göndermiştir. Marcus Antonius'un lejyon komutanı Canidius, yapılacak olan bir kara savaşının kendileri için daha avantajlı olacağını ve Kleopatra'nın İskenderiye'ye tekrar gönderilmesi konusunda Marcus Antonius'u ikna etmeye çalışmıştır. Canidius'un düşüncesine göre Octavianus ve ordusu Sicilya savaşları boyunca donanma olarak büyük deneyin kazanmıştır ve Octavianus ile girilecek bir deniz savaşı kendileri için iyi sonuçlanmayacaktır. Canidius'un tüm çabalarına rağmen Kleopatra, Marcus Antonius'u bir deniz savaşına girmeye ikna etmiştir²⁰².

Mısır birlikleri Yunanistan'ın batı kıyılarına geldiğinde 30 lejyon ve 500 gemisi bulunmaktaydı. Buna karşılık olarak Octavianus 400 gemilik bir filoya

¹⁹⁹ Plutarkhos, XXV.

²⁰⁰ Edwyn Bevan, *a.g.e.*, s. 373-374.

²⁰¹ Ron Miller ve Sommer Browning, *a.g.e.*, s. 73-77.

²⁰² Plutarkhos, LXI, LXIII,

sahipti. Actium’da başlayan savaşta Roma filosu Mısır’ın yardım aldığı Peloponnes ile bağlantılarını kesince²⁰³ Antonius ve Kleopatra’nın ordusu erzak sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Yaz boyunca Antonius ve Kleopatra’nın ordusu Balkanların batı kıyısında kuşatmaya maruz kalmıştır²⁰⁴. Daha sonra Antonius savaşmayı bırakıp filousunu toparlamaya çalışmıştır fakat bunda başarısız olunca Kleopatra ile birlikte Mısır’a dönmüştür ve savaşı Octavianus kazanmıştır²⁰⁵.

Daha sonra Octaviaus, Kleopatra ve Antonius ile karşılaşp tam bir yenilginin ardından Mısır’ı Roma topraklarına katmak için Mısır’a hem doğu hem batıdan iki yönlü bir istila başlatmıştır. Octaviaus Mısır’a geldiğinde Antonius onu düelloya davet etmişti fakat Octavius bunu kabul etmemiştir. Kleopatra tapınağındaiken Antonius’a kendisinin intihar ettiğini söylemesi için adamlarını yolladı ve MÖ. 1 Ağustos 30’da Antonius intihar ederek hayatına son vermiştir. Octavianus, İskenderiye’yi neredeyse hiç kan dökmeden ele geçirmiştir ve Kleopatra’nın son güvencesi olan Mısır hazinesini de güvenceye aldıktan sonra artık Kleopatra’nın oynayacak hiçbir kozu kalmamıştı. Octavianus’un Kleopatra’yı idam ettirmemesinin sebebi halk tarafından sevilen kraliçenin ölümünün kentde büyük bir isyana sebebiyet vereceği düşüncesindedir. Antonius’un ölümünün ardından topraklarının tamamen gittiğinden ve artık elinden bir şey gelmeyeceğinden emin olan Kleopatra, MÖ. 12 Ağustos 30 yılında 39 yaşında intihar ederek hayatına son vermiştir²⁰⁶. Kleopatra’yı diğer aile üyelerinden farklı kılan gerçek yeteneği dünya siyasetine daha çok önem vermesiydi. Dünya siyasetinde kendi topraklarını korumak adına yaptığı girişimlerden ötürü ona modern zamanda Büyük Kleopatra denilirdi²⁰⁷.

MÖ. 30 yılında Kleopatra’nın ölümünün ardından Ptolemaioslar Devletinin de Roma’ya katılmasının ardından Helenizm Devri siyasal anlamda son bulmuştur ve Mısır Roma’nın bir eyaleti haline gelmiştir. Bunun neticesinde Roma Akdeniz hâkimiyetini tamamen sağlamıştır²⁰⁸.

²⁰³ Kürşat Bardakcı, Mısır Kraliçesi “Kleopatra’nın Dağlık Kilikia’daki Egemenliği”, *ANASAY*, Cilt-Sayı: 2-3, (2018), s.124.

²⁰⁴ Chester G. Starr, *Antik Çağda Deniz Gücü*, Çev: Gürkan Ergin, Homer Kitapevi, İstanbul 2000, s. 63.

²⁰⁵ Kürşat Bardakcı, *a.g.m.*, s.124.

²⁰⁶ Si Sheppard, *Actium 31 B.C. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, New York 2009, s. 87-89.

²⁰⁷ Günther Hölbl, *a.g.e.*, s.249-250.

²⁰⁸ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007 s. 48.

2. PTOLEMAİOS DÖNEMİ GENEL ÖZELLİKLERİ VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

Matematik, başlarda Hellenistik dünyada büyük ilerlemelerin kaydedildiği bir alan olmasına rağmen rakamların geliştirilememesiyle daha fazla ilerlenememiştir. Hellenistik dünyada geometri sürekli ilerleme kaydedilen bir alan olmuştur. Bundan dolayı İskenderiye doğumlu olan Öklit'in geometri alanında yazdığı kitap daha geçen yüzyıla kadar ders kitabı olarak okullarda kullanılmaktaydı. Matematiğin Hellenistik kültürdeki ilerlemeyişi o dönemdeki insanları, matematiksel çözümü olan birçok şeyi geometri ile çözmeye itmiştir. Bu dönemde dünyanın çevresi de geometri kullanılarak hesaplanmıştır²⁰⁹.

I. Ptolemaios döneminde ise o dönemki bilime önemli katkıları olan İskenderiye Kütüphanesi kurulmuştur. Bu kütüphane 700.000 den fazla kitap ve papirüse sahiptir. Ayrıca bu dönemin en önemli bilginlerinden olan Herolif aklın kalpte değil beyinde olduğunu tespit etmiştir²¹⁰.

Tıp ve biyoloji alanında da İskenderiye'de büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. İskenderiye'de, Herolif ve Erasistratos tıp bilimcilerinin başında gelmektedir ve bunlar 3. yy'ın başlarında aktif olarak yaptığı çalışmalar ile döneminin en önemli bilim insanlarından sayılmaktadır. Herolif, beyin, göz, karaciğer, üreme organları ve onikiparmak bağırsağı hakkında yaptığı çalışmalar ile sahip olunan bilgileri oldukça genişletmiştir. Vücuttaki hastalıklara tedavi bulmak veya insan anatomisinin öğrenilmesi için insanın iç organlarına açılıp bakılması gerekmektedir. Ancak bu dönemde Herolif ve Erasistratos kral tarafından idama mahkûm edilen veya hapisanedeki suçlulardan bazılarının canlı halde vücutlarını açıp incelemişlerdir. Sindirim sistemi ve damar sistemi ile ilgili önemli keşiflerde yapılmıştır. Kan dolaşımı tam olarak anlaşılmasa da Erasistratos arterlerin hava içerdiğini

²⁰⁹ James Allan Evan, *Daily Life in Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra*, Greenwood Press, London 2008, s. 171-172.

²¹⁰ Bob Brier, *a.g.e.*, s.126.

düşünüyordu. Ayrıca İskenderiye’de ölen insanı tekrar canlandırmak gibi girişimlerde bile bulunulmuştur²¹¹.

Herolif ve Erasistratos gibi İskenderiye’de çalışmalar yapan iki ünlü tıp uzmanının ölümü ardından onların okulları eğitim açısından büyük ölçüde hasara uğramıştır. 2. yy’ın sonlarına doğru ise İskenderiye tıp alanında gelişemeyerek ününü kaybetmiştir²¹².

Hellenistik dönemde Mısır’da teknoloji alanında bazı ilerlemeler olmuş olsa da gelişip süreklilik kazanamadan durmuştur. Ancak İskenderiye’li Ctesibius aralarında su saati, su pompası ve ağır silahların olduğu birçok icatta bulunmuş olsa da onun bu icatları üzerine yaptığı çalışmalar kaybolmuştur²¹³.

Bölgedeki Grekler ile Mısırlıların kültürel etkileşiminde Mısırcı öğrenen Greklerden çok Grekçe öğrenen Mısırlılar daha fazla olduğu görülmektedir. Dönemin tarihçisi ve aynı zamanda rahip olan Manetho kitabını Grekçe olarak kaleme alması o dönemdeki kültürel etkileşimde hangi tarafın daha baskın olduğunun bariz kanıtı olarak gösterilebilir. Mısır’ın son Hellenistik kraliçesi olan Kleopatra’ya kadar hiçbir Ptolemaios kralı Mısır’ın yerel dilini öğrenme girişiminde bulunmamıştır²¹⁴.

İskenderiye Kütüphanesine bakıldığında hem bilimsel çalışmalar yapan hem de din âlimlerinin bulunduğu bir topluluğa sahip olduğu görülmektedir. Buradaki âlimler ve bilginler aynı zamanda sanatsal çalışmalarda yapmışlardır. Bunların yanı sıra bu âlimler öğretmenlik yapmakta ve kral tarafından doğrudan desteklenmiştir. Buradaki kütüphane sorumlusu her zaman direk kral tarafından atanmıştır ve buradaki bilginler Ptolemaios kral varislerinin bir öğretmeni konumundadır. Ptolemaioslar, İskenderiye Kütüphanesi için mümkün olduğunda fazla kitap toplamaya çalışmışlardır. Atina ve Rodos’lu yazarlardan kitaplar satın almışlardır. Ayrıca İskenderiye’ye demir gemilerden birçoğundaki kitaplar alınıp kopyalanmıştır ve kopyaları sahiplerine verilirken orijinali İskenderiye’ye kütüphanesine kazandırılmıştır. Ptolemaiosların bilim ve kültüre verdikleri önem kütüphanenin

²¹¹ Frank William Walbank, *The Hellenistic World*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1993, 189-190.

²¹² Frank William Walbank, *a.g.e.*, 190.

²¹³ Frank William Walbank, *a.g.e.*, 190.

²¹⁴ Marc Van De Mierop, *Eski Mısır Tarihi*, Çev: Ali Oğuz Bozkurt, Homer Kitapevi, İstanbul 2019, s.122.

sürekli bir kitap açlığı yaşaması ve Ptolemaiosların o güne kadar yazılmış bütün kitapları kütüphanesine ekleme isteğinden anlaşılmaktadır²¹⁵.

İskenderiye Kütüphanesi aynı zamanda Mısır'ın Hellen asıllı sakinlerine kendi kültürleriyle iç içe yaşayacakları bağlantılar sundu. İskenderiye Mısır'ın Hellen kültürünün yaşandığı ve her biri diğerinden farklı sivil, sosyal ve dini geleneklere sahip birçok insan yaşadığı bir yerdir. Bu yüzden Mısır'a Graeco-Macedon sistem uygulanmıştır ve halk Hellenizm çatısı altında toplanmaya çalışılmıştır. Çünkü halkı bir arada tutmak için Hellenizm'den başka bir unsur bulunmamaktaydı²¹⁶.

Ptolemaios Hanedanı Mısır'ı merkezi bir idareye sahip salt bir monarşi ile yönetmekteydi. Ptolemaioslar yerel bir yönetim sistemi benimsemişlerdir ve bu sistem onu diğer Hellenistik krallıklardan farklı kılmıştır. İskender doğu seferi boyunca gittiği yerlerin kültürüne saygılı olmuş ve yer yer onları benimsemiştir. Doğu ile batı kültürünün kaynaşmasına Ptolemaioslar Devleti'nde de rastlanmıştır. Ptolemaios kralları batı geleneklerine bağlılığını sürdürmesinin yanı sıra aynı zamanda da Mısır'daki iktidar geleneğinin devamı içinde bazı stratejiler benimsemişlerdir. Mısır'daki Ptolemaios yönetimin ilk hanedanlarından beri krallar kendilerini Eski Mısır krallarının devamı olarak görmüşler ve tanrı-kral anlayışını devam ettirmişlerdir. Böylelikle krallar Mısır halkının dostluğunu kazanmışlardır²¹⁷. Daha önceleri Mısır, Küçük Asya ve Mezopotamya'da olmak üzere hâkim konumda olan tanrı kültleri daha sonra şehre hâkim krallar bu tanrılara dönüştürülmüştür. Ayrıca tanrıçalarda tanrıların eşleri olarak Eski Mısırlıların inanışlarına dâhil olmuştur²¹⁸. I. Ptolemaios Soter'den Kleopatra'ya olan dönemde de Ptolemaios kral ve kraliçeleri aynı konumda olmuşlar, hem kurulan diğer Hellenistik devletler ile ilişkilerde hem de Mısır halkının saygı ve sevgisini kazanarak olası bir isyanı engellemek için Mısır dinini büyük ölçüde kullanmışlardır²¹⁹.

²¹⁵ Andrew Erskine, "Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria", *Greece & Rome*, Cilt-Sayı: 2-42, (1995), s. 38-39.

²¹⁶ Andrew Erskine, *a.g.m.*, s. 42-43.

²¹⁷ Eylem Güzel, "Eski Mısır Tarihindeki Dinsel Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanı'ndaki Yansımaları", *Asya Studies*, Sayı: 2, (2017), s. 28.

²¹⁸ Erhan Altunay, *Paganiz-1: Kadim Bilgelğe Giriş*, Hermes Yayınları, İstanbul 2015, s. 195-196.

²¹⁹ Martin Bernal, *Kara Atena*, Çev: Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 187.

Mısır halkının hoşnutluğunu kazanmak ve siyasi olarak yapacağı her türlü girişimde Mısır halkını yanında tutmak için Ptolemaios kralları, halkın bütün dini ritüellerine eksiksiz olarak katılmışlardır²²⁰. Ayrıca Ptolemaioslar tarafından, Mısır'da eskiden beri halkın idaresinde büyük rolü olan tapınaklara da önem vermişlerdir. Ülke geneline bakıldığında Dendera, Edfu, Esna gibi tapınaklar Ptolemaios kralları tarafından yaptırılmıştır. Buradaki rahipler kralı doğrudan destekliyorlar ve bu destek karşılığında kraldan birtakım isteklerde bulunuyorlardı. Hatta III. Ptolemaios'un unvanı olan Euergetes (Hayırsever) o dönemki rahipler tarafından krala verilmiştir ve buna karşılık olarak III. Ptolemaios ve eşi Berenike bu tapınaklara düzenli olarak para yardımında bulunmuşlardır²²¹.

Ptolemaioslar döneminde Mısır ekonomisi gelişmiş ve doğrudan kral tarafından desteklenmiştir. Krallar ülkede var olan doğal kaynakların kullanımı ve geliştirilmesi için doğrudan emirler vermiş ve Fayyum bölgesindeki su akışını düzene sokarak tarım arazilerinin önemli ölçüde geliştirilip yeni köyler kurulmasını sağlamışlardır. Bu durum Ptolemaiosların tarımsal verimliliğini arttırmış ve onların ticari gücünü arttırarak ihracatın sürekliliğini sağlamıştır²²².

Daha önceleri vergiler üretilen ürün karşılığı alırken Ptolemaios hâkimiyetinden sonra vergilerin bir kısmı sikke karşılığında alınmaya başlanmıştır. Özellikle II. Ptolemaios döneminde vergilerin direkt olarak sikke karşılığı ödenmesi için belirli yerlere bankalar kurdurtmuştur. Ptolemaioslar döneminde Mısır sikkeleri ülke dışına çıkarılamazken, diğer devletlerden gelen sikkeler ise bazı değişikliklere tabi tutulmak zorundaydı. Aynı zamanda bu dönemde tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi sonucu üretilen buğday Akdeniz devletlerinin buğday ihtiyacını karşılamaktaydı. İskenderiye'den Roma'ya gönderilen tahıllara karşılık olarak Mısır'a zeytinyağı ve şarap gibi ürünler gönderilmekteydi²²³.

²²⁰ Eylem Güzel, *a.g.m.*, s. 30.

²²¹ Marc Van De Mieroop, *a.g.e.*, s. 319-320.

²²² Marc Van De Mieroop, *a.g.e.*, s.326.

²²³ Marc Van De Mieroop, *a.g.e.*, s.326-327.

SONUÇ

Bu çalışmamızda genel hatlarıyla Eski Mısır medeniyetinin kuruluşu ve İskender'in fethine kadar olan yaklaşık 3200 yıllık bir tarihten bahsettikten sonra İskenderi'nin ölümünden sonraki Diadokhlar yani İskender'in ardılları arasında toprak paylaşımı için yaşanan savaflara değindik. Akabinde I. Ptolemaios (Soter)'in Mısır toprakları üzerine kurduğu Ptolemaioslar Devlet'inin hükümdarlarını kronolojik sıra ile ele aldık.

Mısır tarihi ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Eski Mısır'ın yeryüzündeki en eski ve köklü medeniyetlerden biri olduğunu görmekteyiz. Mısır'ın bu denli köklü ve uzun bir medeniyet olmasına rağmen kültürünü uzun yıllar koruyabilmiştir. Mısır'ın köklü kültürünün bozulmadan korunmuş olması etrafını çeviren çöllerin ötesindeki diğer devletlerle fazla etkileşim yaşamamış olmasından ve Ön Asya Kültür merkezlerine yakın olmasından dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer antik devletlerin aksine Mısır'da medeniyet ve kültür dışarıda gelmemiş olup kendi içinde büyüyüp genişlemiş ve bölge şartlarına göre şekil almıştır.

Tabi Mısır'da köklü bir medeniyetin oluşup gelişmesindeki en önemli faktör tartışmasız Nil Nehri'dir. Nil Nehri olmadan Mısır'da köklü bir medeniyet kurulması imkânsız olurdu diyebiliriz. Çünkü Mısır'ın Nil harici bölümlerine baktığımızda çöllerden ibaret olduğunu tarıma ve toplulukların hayatlarını sürdürebilmek için yapmak zorunda oldukları diğer etkinlikler için elverişsiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Herodotos'un "Mısır Nil'in bir armağanıdır" demesi tartışmasız kabul görülen bir yargı niteliğindedir.

Eski Mısır'daki Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ı birleştiren kral Menes'tir. Menes ve sonrasındaki Mısır kralları Mısır'daki yönetimi şekillendirmiş ve ülkeyi bir arada tutmuştur buda Mısırdaki kalıcı ve köklü bir kültür oluşmasındaki en büyük etmenlerden biridir.

İskender Doğu'ya doğru ilerlediği sırada o dönemde bölgedeki en güçlü devletin Kralı III. Darius ile İssos ve Gaugamela Savaşı ile bozguna uğrattıktan sonra Mısır'a girmiştir. İskender'in M.Ö. 332'de Mısır'ın işgalinden sonra Mısır İskender'in en gözde yerlerinden biri olmuştur. Buraya hemen kendi adını taşıyan bir kent kurulması emrini vermiştir. İskender'in M.Ö. 323 Babil'de ölümü ardından

Mısır İskender'in generalleri arasında en çok elde edilmek istenen bir yer olarak karşımıza çıkar. Bunun sebebi Mısır'ın zengin doğal kaynaklara sahip olmasındandır.

Mısır ve İskender'in bıraktığı diğer topraklar üzerine bir hâkimiyet oluşturmak için İskender'in ardılları arasında büyük mücadeleler yaşanmıştır. Diadokhlar dönemi dediğimiz bu dönemde İskender'in generallerinin birbirleri arasında M.Ö. 319 yılından başlayıp M.Ö. 280 yılına kadar sürecek olan birçok savaş geçmiştir. Bu savaşların neticesinde Mısır'da I. Ptolemaios Soter idaresinde Ptolemaioslar, Önasya'da I. Antiokhos Soter idaresinde Seleukoslar, Makedonya'da I. Antigonos Gonatas idaresinde Antigonoslar devleti kurulmuştur.

Bu devletlerden en uzun ömürlü olanı İskender'in çocukluk arkadaşı ve en güvendiği 7 generalden biri olan Ptolemaios'un Mısır toprakları üzerine kurduğu Ptolemaioslar Devleti olmuştur.

Ptolemaioslar Devletinde bütün krallar Ptolemaios ismini alırdı ve Ptolemaios'lar hatırı sayılır donanmasıyla Ege denizindeki güç dengesini uzun bir süre domine etmeyi başarmışlardır. Ayrıca Ptolemaioslarda neredeyse bütün kraliçeler kralların kız kardeşiydi. Ptolemaioslar için her zaman deniz gücü ve Anadolu üzerindeki hâkimiyet sürdürmek önemli olmuştur. Ptolemaios kralları bazı dönemlerde aktif bir dış politika izlerken bazı dönem kralları pasif kalarak eldeki toprakları korumakla ve iç karışıklıklara engel olmayla uğraşmışlardır. Ptolemaioslar en yayılcı dönemlerini Seleukoslar ile yaptığı Suriye Savaşları dönemlerinde yaşamışlardır. Daha sonrasında Ptolemaios kralları kendi iç karışıklıkları ile meşgul olmuşlardır.

Ptolemaioslar'ın İskender'in fethettiği topraklar üzerine kurulan Helenistik Devletler içinde en uzun ömürlü devlet olmasının yegâne sebebi Ptolemaiosların en ünlü kraliçesi, zekâsı ve cazibesıyla araştırmalara konu olan Kleopatra olmuştur. Kleopatra dönemin yayılcı bir gücü olan ve Mısır hariç Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin yegâne hâkimi Roma'ya karşı izlediği politikalarla adından söz ettiren bir kraliçedir. Önce Gaius Julius Caesar daha sonrada Marcus Antonius ile olan ilişkisi Mısır'ın M.Ö. 30'a kadar ayakta kalmasına neden olmuştur.

Ptolemaiosların son kraliçesi olan Kleopatra, Roma'nın Doğu generali olan Marcus Antonius ile beraber Roma'ya karşı M.Ö. 31 yılında yaptığı Actium

Savaş'ını kaybetmiştir. Actium Körfez'inde yapılan bu savaşın kaybı I. Ptolemaios (Soter)'in kurduğu Ptolemaioslar Devletinin sonu olmuştur. Mısır Roma'nın bir vilayeti haline gelmiştir ve Roma Akdeniz'in tek hâkimi olmuştur.

Sonuç olarak yaptığımız bu çalışmada Eski Mısır'ın tarihine kısaca değindikten sonra İskender'in seferini ve Mısır'a gelişini ele aldık. İskender'in ölümünden sonra İskender'in Diadokhlar (ardılları) arasındaki savaşlar ve ardından kurulan Ptolemaioslar Devletinin siyasi tarihi ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

ANTİK KAYNAKLAR

ARRIAN, *İskender'in Seferi*, Çev: Meriç Mete, İstanbul, İdea Yayınevi, 2005.

HERODOTOS, *Tarih*, Çev: Müntekim Ökmen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Manetho, *History of Egypt and Other Works*, Trans: William Gillan Waddell, Harvard University Press-William Heineman Ltd., Cambridge, Massachussets, London 1964.

MEMNON, *Herakleia Pontike Tarihi*, Çev: Murat Arslan, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2007.

PLUTARKHOS, *Büyük İskender (Hayatı ve Savaşları)*, Çev: Vahdet Gültekin, İstanbul, Rado Yayınları, 1980.

----- *Marcus Antonius*, Çev: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017

MODERN KAYNAKLAR

ALTUNAY Erhan, *Paganiz-1: Kadim Bilgelige Giriş*, Hermes Yayınları, İstanbul 2015.

ARSLANTAŞ Yüksel, Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt-Sayı: 27-2, (2015)

ASHTON Sally-Ann, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Malden 2008

BAINES John – MALEK Jaromir, *Cultural Atlas of Ancient Egypt*, New York, Checkmark Books, 1980.

BARDAKCI Kürşat, Mısır Kraliçesi "Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği", **ANASAY**, Cilt-Sayı: 2-3, (2018)

BELL H. Idris, *Egypt From Alexander The Great to The Arab Conquest*, The Clarendon Press, Oxford 1948.

BERNAL Martin, *Kara Atena*, Çev: Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

BEVAN Edwyn, *A History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty*, London, Methuen & Co. Ltd., 1927.

BREWER Douglas J., TEETER Emily, *Mısır ve Mısırlılar*, Çev: Nihal Uzan, Ankara, İletişim Yayınları, 2007.

BRIER Bob, *The History of Ancient Egypt*, Virginia, The Great Course, 1999.

BRYCE Trevor, *Ancient Syria: A Tree Thousand Year History*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

BURSTEIN Stanley M., *The Reign of Cleopatra*, London, Greenwood Press, 2004.

CHAMOIX Francois, *Hellenistic Civilization*, Trans: Michel Roussel, Blackwell Publishing, Malden 2002.

CHİLDE Gordon, *Tarihte Neler Oldu*, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2009.

CLAYTON Peter A., *Chronicle of The Pharaohs*, London, Thames & Hudson Ltd, 1994.

ÇIVGIN İzzet, "I. Ara Dönem'den ORTA KRALLIĞA (M.Ö. 2200-1950): Mısır Devleti'nde "Yayılmacı" İdeolojinin Oluşumu ve Aşağı Nübye'ye Uygulanışı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt-Sayı: 70-3, (2015)

DAVID Rosalie, *Handbook To Life In Ancient Egypt*, New York, Facts On File, Inc., 2003.

DROYSEN, *Büyük İskender Tarihi*, İstanbul, Dharma Yayınları, 2007.

ELLIS Walter M., *Ptolemy of Egypt*, London and New York, Routledge Ltd., 1994.

ERRINGTON R. Malcolm, *Hellenistik Dünya Tarihi M.Ö. 323-30*, İstanbul, Homer Kitapevi, 2017.

ERSKİNE Andrew, "Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandra", **Greece & Rome**, Cilt-Sayı: 2-42, (1995).

EVAN James Allan, *Daily Life in Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra*, Greenwood Press, London 2008.

FREEMAN Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev: Suat Kemal Angı, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2003, s. 26

FRIEDEL Egon, *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, Çev:Ersel Kayaoğlu, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006.

GOLDSCHMIDT JR. Arthur, *A Brief History Of Egypt*, New York, Infobase Publishing, 2008.

GÜZEL Eylem, "Eski Mısır Tarihindeki Dinsel Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanı'ndaki Yansımaları", *Asya Studies*, Sayı: 2, (2017).

HOPE Murry, *Dinlerde, Bilimlerde ve Metafizikte Zaman Enerjisi*, Çev: Mehmet İsmail, İstanbul, Ruh ve Maden Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri, 1997.

HORNUNG Erik, *Mısır Tarihi*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004.

HOLBL Günther, *A History of The Ptolemaic Empire*, Trans: Tina Savedraa, New York, Routledge Ltd., 2001.

İNAN Afet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1994.

-----, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

KAYAOĞLU M. Naci - ÇETİNOĞLU Ayşe, “Mısır Hiyerogliflerini Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarları”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt-Sayı:1-17,(2013)

KUHRT Amelie, *Eski Çağda Yakın Doğu Cilt I*, Çev: Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

LENDERİNG Jona, *Büyük İskender*, Çev: Burak Sergin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.

MAHAFFY John Pentland, *A History of Egypt*, New York, Charles Scribner's Sons, 1899.

MANSEL Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

MEMİŞ Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2015.

MIEROOP Marc Van De, *Eski Mısır Tarihi*, Çev: Ali Oğuz Bozkurt, Homer Kitapevi, İstanbul 2019

MILLER Ron, BROWNING Sommer, *Ancient World Leaders: Cleopatra*, New York, Chelsea House Publishing, 2008.

MYERS Philip Van Ness, *Ancient History*, New York, Athenaeum Press, 1916.

NARÇIN Ali, *A'dan Z'ye Mısır*, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2007.

ÖZÇELİK Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara, Nobel Basımevi, 2002.

ROLLER Duane W., *Cleopatra*, New York, Oxford University Press, 2010.

Saifullah M., Adi Ghali, ‘David Abdullah, “Radyokarbon (Carbon–14) Tarihleme Yöntemi Ve Kur’ân Yazmaları”, Çev: Mehmet Dağ, **Bilimname**, Sayı: XIII (2007/2), s.175.

SHEPPARD Si, *Actium 31 B.C. Downfall of Antony and Cleopatra*, New York, Osprey Publishing, 2009..

SOWADA Karin N., *Egypt in the Eastern Mediterranean during the Old Kingdom*, Fribourg, Academic Press, 2009.

STARR Chester G., *Antik Çağda Deniz Gücü*, Çev: Gürkan Ergin, Homer Kitapevi, İstanbul 2000.

STRAUSS Barry, *Tarihe Yön Veren Büyük Komuranlar: İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası*, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Sal Yayınları, 2013.

TARN William Woodthorpe, *Alexander The Great I*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979, s.3-4

TEKİN Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

TAŞDÖNER Kevser, “Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitleli Göçler” , **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Sayı: 13, (Güz 2012), s. 85-103.

TURAN Şerafettin, “LEVANT”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003) s. 145.

TYLDESLEY Joyce, *Cleopatra Last Queen of Egypt*, London, Profile Books, 2008, s. 97-98.

VERCOUNTER Jean, *Eski Mısır*, Çev: Emine Çaykara, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

WALBANK Frank William, *The Hellenistic World*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1993.

WENDEL F. C. H., *History Of Egypt*, New York, D. Appleton and Company, 1890.

YILDIRIM Nurgül, TEMİZKAN Meltem, “Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları Üzerine Bir İnceleme”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt-Sayı: 14-39, (2017), s. 121-122-123.

İNTERNET KAYNAKLARI

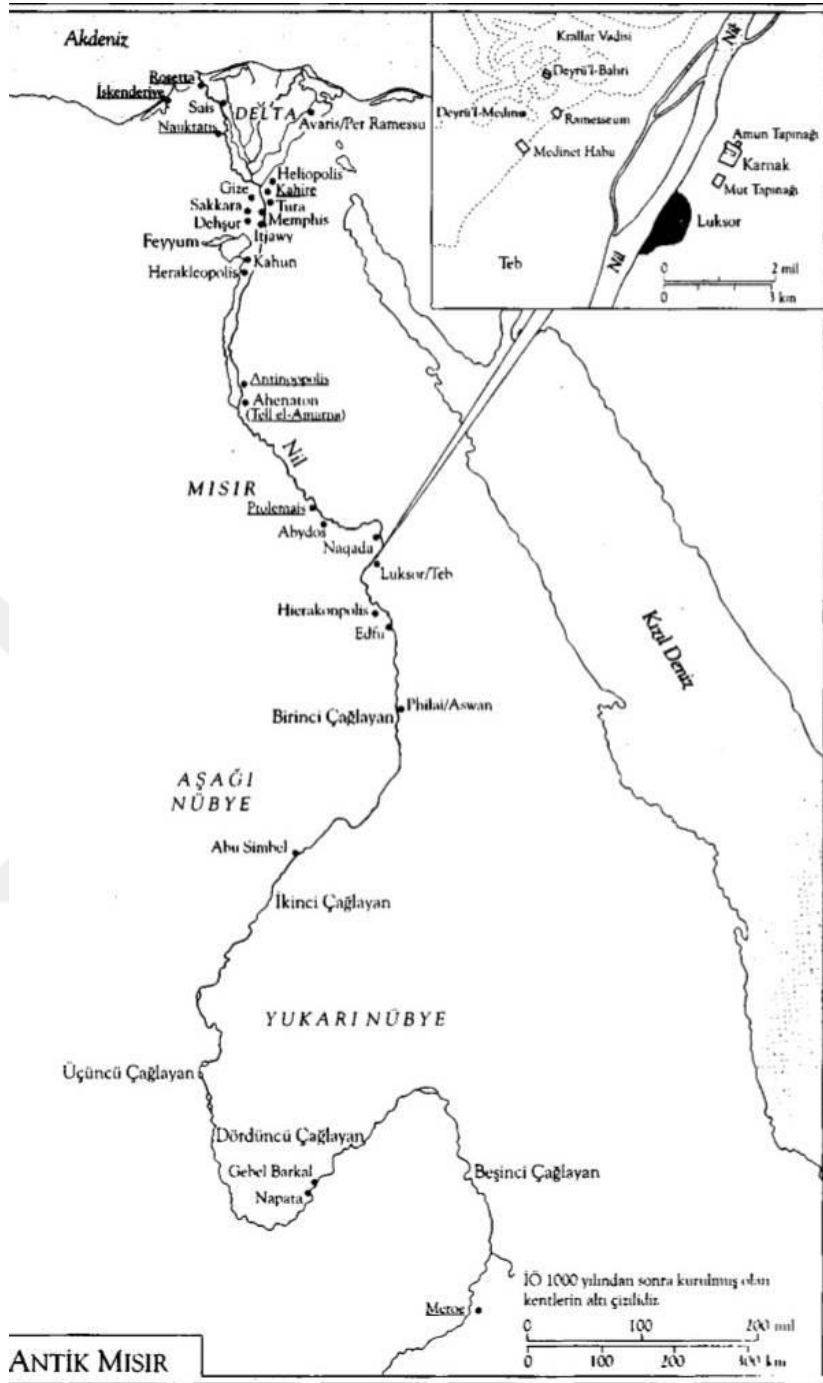
<https://www.ancient.eu>

<https://www.coinarchives.com>

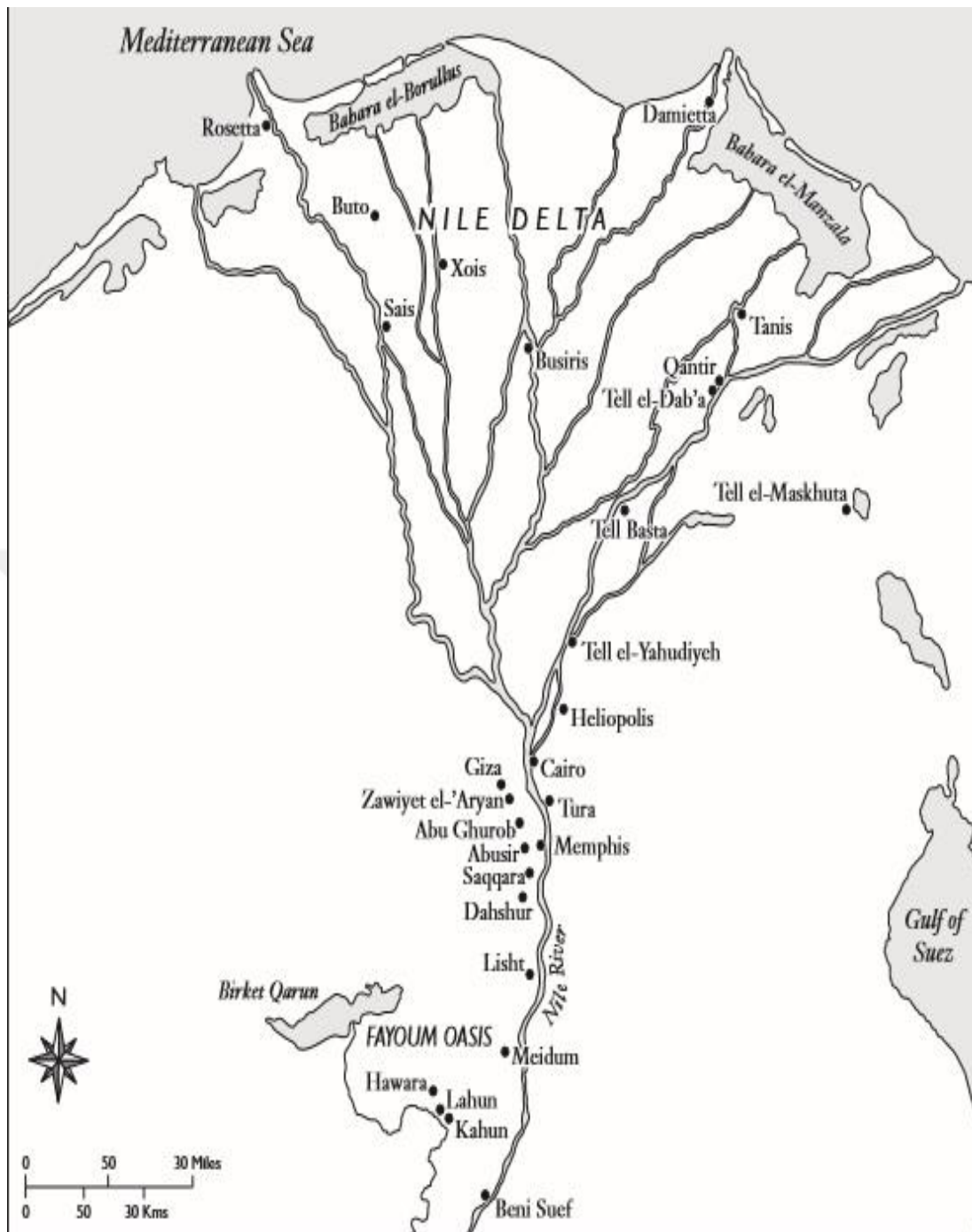

EKLER

Ek 1: Eski Mısır Haritası

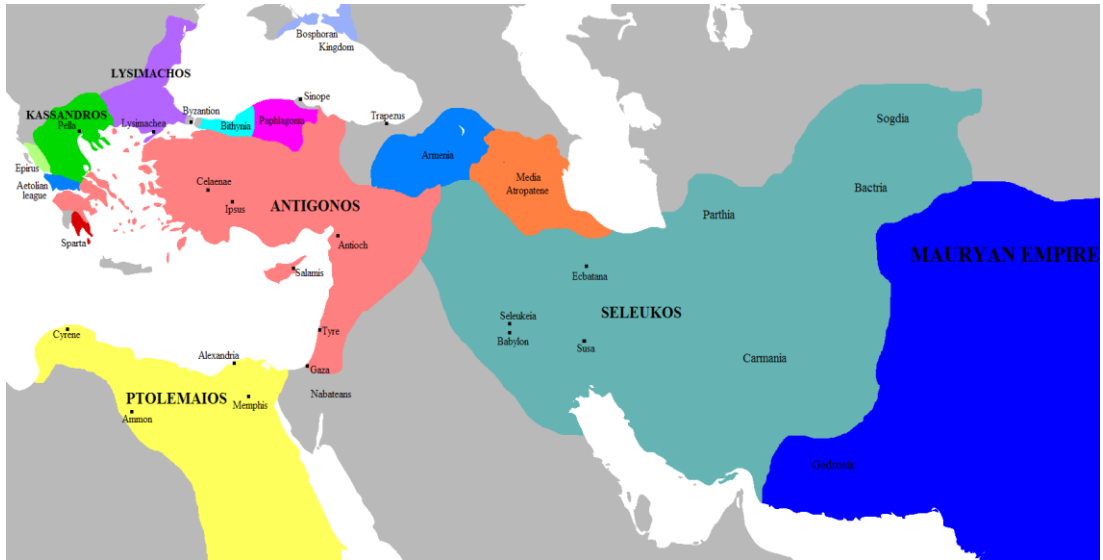
Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev: Suat Kemal Anı, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2003, s. 27

Ek 2: Nil Deltası

Rosalie David, *Handbook To Life In Ancient Egypt*, New York, Facts On File, Inc., 2003, s. 113.

Ek 5 : Hellenistik Krallıklar

<https://www.ancient.eu/image/581/map-of-the-successor-kingdoms-c-303-bce/>
(10.02.2020)

Ek 6 : Büyük İskender

<https://www.ancient.eu/image/132/alexander-the-great--bucephalus-mosaic/>
(10.02.2020)

Ek 7 : I. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1616101&AucID=3409&Lot=2006&Val=56518f1e994e9dc0bf71860064bf4f68> (10.02.2020)

Ek 8 : II. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1616102&AucID=3409&Lot=2007&Val=030f195001b2c8088b17985ad7a22eea> (10.02.2020)

Ek 9 : III. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1615245&AucID=3408&Lot=868&Val=66834f315dcb8a22c39801a1a45aacd7> (10.02.2020)

Ek 10 : IV. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1598564&AucID=3373&Lot=1918&Val=3110988941c92b9a81678975751216e5> (10.02.2020)

Ek 11 : V. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1598565&AucID=3373&Lot=1919&Val=d9737de338205d3b04782e4cd5d0405a> (10.02.2020)

Ek 12 : VI. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1615247&AucID=3408&Lot=870&Val=81026922303550cf9ac1248140e132b7> (10.02.2020)

Ek 12 : VII. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1608940&AucID=3400&Lot=681&Val=30fbf6a284f895f44769652e666cfd09> (10.02.2020)

Ek 13 : VIII. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1608941&AucID=3400&Lot=682&Val=7944ac8239d79b8f8a67dd3b8fac7f2a> (10.02.2020)

Ek 14 : IX. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1610236&AucID=3402&Lot=6092&Val=56d133936c851ab91dff07eb8e0da129> (10.02.2020)

Ek 15 : XII. Ptolemaios Dönemi Basılmış Para

<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1613771&AucID=3406&Lot=109&Val=8ce34d3d634e522a75dcd35b4a319dbc> (10.02.2020)

Ek 4: Kleopatra döneminde basılmış para

John Pentland Mahaffy, *A History of Egypt*, New York, Charles Scribner's Sons, 1899, s.254.

Ek 8: Actium savaşı haritası

Si Sheppard, *Actium 31 B.C. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, New York 2009, s. 55.